

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

МАСТЕР РАД

Предмет: Православно Хришћанство

**Тема: ТРАДИЦИОНАЛНЕ ХРИШЋАНСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ
И ЊИХОВО КОНФЕСИОНАЛНО СХВАТАЊЕ ЕВХАРИСТИЈЕ**

МЕНТОР:

др Зоран Крстић

КАНДИДАТ:

Далибор Зарић 17/2016

Београд, 2018.

Садржај:

1. Увод.....	2
2. Хлеб и вино прва бескрвна жртва	5
2.1. Старозаветна жртва (Пасха) – икона Евхаристије.....	8
3. Установљење Евхаристије – бескрвни дарови Новог завета	12
3.1. Бескрвни дарови у древној Цркви.....	16
3.2. Бескрвни дарови у постдревној Цркви	20
3.3. Бескрвни дарови у животу Цркве Истока и Запада након велике шизме.....	23
4. Хришћанство – расколи и поделе	27
4.1. Западна Црква – прилике пре реформације.....	30
4.2. Раскол у Римокатоличкој Цркви– Реформација	32
4.2.1. Реформација Мартина Лутера или лутеранство	33
4.2.2. Реформација Јована (Жан) Калвина или калвинизам.....	35
4.2.3. Реформација Улриха Цвинглија и цвинглијанизам.....	37
5. Литургијски типови	39
5.1. Историјски развој Евхаристије код Православних	42
5.2. Историјски развој Евхаристије код Римокатолика	44
5.3. Историјски развој Евхаристије код Протестаната	46
6. Традиционалне хришћанске заједнице (Цркве) у Србији	48
6.1. Закон о Црквама и верским заједницама у Србији.....	49
7. Сличности и разлике конфесија у Евхаристији.....	57
7.1. Однос Православне и Римокатоличке Цркве	57
7.2. Однос Православне и Лутеранске Цркве	59
7.3. Однос Римокатоличке и Лутеранске Цркве	65
8. Савремени поглед на Евхаристију	67
8.1. Компаративни поглед на Евхаристију традиц. хришћанских Цркава у Србији.....	69
9. Закључна разматрања	72
10. Литература	75

1. Увод

Богословска, светоотачка и друга теолошка литература много говори о Светој Евхаристији, односно бескрвној жртви. Управо ћемо свој рад и истраживање усмерити ка представљању и анализирању бескрвне жртве, Тајне Вечере или Трпезе Господње, коју је установио Господ Исус Христос, оставивши нам у аманет, то јест у наследство да „Ово чините у мој спомен“.¹

Ради потпуног историјског прегледа и правилне анализе евхаристијског богослужења потребно је да истраживање почне од најстаријих евхаристијских молитви. Божанствена Литургија, као и свако црквено тајнодејство има свој основ у Светом Писму.² Нашим радом ћемо покушати да истражимо и да покажемо Евхаристију још од самих почетака, дакле, почевши од Старог завета, то јест почевши од генезе стварања света и првих људи, преко Авраама, Мелхиседека, Мојсија, пророка па све до Тајне Вечере и њеног успостављања од стране Господа Исуса Христа. Такође ћемо представити и Нови завет, дакле, апостолски, постапостолски период до Миланског едикта, затим после Миланског до поделе хришћанске Цркве на Источну и Западну, те ток реформације. А, акценат ћемо ставити на Евхаристију Традиционалних хришћанских Цркава у Србији, на њихов међусобни однос, на њихово свршавање Свете тајне Евхаристије и поредак исте.

Рад се састоји од десет поглавља:

¹ Свети Архијерејски Синод, *Свето Писмо Новог Завета*, Београд, 1998., (Лк 22, 19)

² Исто, 10.

- У првом делу рада ћемо се бавити о хлебу и вину као првој старозаветној бескрвној жртви као најдоличнијем жртвеном предложеном зарад учествовања у овој Небеској храни, који су предобрасци Тела и Крви Спаситељеве – принос хлеба и принос вина.
- У наставку рада ћемо покушати аргументовано показати и приказати због чега су хлеб и вино најподобнији Дарови предложена, то јест бескрвни дарови, за готовљење Свете Евхаристије.
- У следећем делу рада историјском методом ћемо приказати историјске прилике и утицаје на формирање Црква и њиховог богослужења свете Евхаристије, од апостолског, постапостолског, пре и после Шизме и реформацијског периода.
- У наредном делу рада ћемо посветити пажњу на формирање Традиционалних Цркава и верских заједница и доношење закона о истим у Републици Србији. Такође, ћемо обратити пажњу са којим предусловима и под којим околностима су признате Православна Црква, Римокатоличка Црква и Протестантска Црква као Традиционалне хришћанске Цркве у Републици Србији.
- У наставку рада даћемо табеларни приказ Свете Евхаристије због прегледности и јаснијег увида у Свету Евхаристију Православне Цркве, Римокатоличке Цркве и Протестантске евангелистичке Цркве.
- У последњем делу рада ћемо представити савремени данашњи поглед на Свету Евхаристију. Затим кроз пресек свега претходног реченог, то јест кроз резиме, истаћи све аргументе и чињенице реалног стања, да би слика о Традиционалним хришћанским Црквама у Републици Србији била створена без предрасуда и у потпуности.

Тајна Тела и Крви установљена је самим Господом на Тајној Вечери. По његовој заповести, апостоли и њихови наследници су наставили да врше Свету Тајну и предавали каснијим поколењима, као оно што је установљено од Господа, што директно указује на Његов живот на земљи, искупљење, Тајну Вечеру, страдање, смрт, васкрсење и вазнесење на небо. Управо ове речи нам дају одредницу и упуство да укажемо на необориви аргумент установљења Евхаристије од Сина Божјег, Исуса Христа.

Осим ових теоријских и богословских разлога за бављење овом темом, навео ме је и лични: а то је чињеница да сам православни свештеник, то јест служитељ олтара

Божијег и саме Евхаристије у мултирелигијској и мултинациолној средини и у сусретању са истим на светим евхаристијама и мисама, осетио сам потребу за дубље и подробније бављење овом темом, сматрајући да ће бити од вишеструке користи.

2. Хлеб и вино прва бескрвна жртва

У поређењу са другима народима, кључна мисао јудејскога поимања феномена и сврсисходности жртвених приноса била је усмерена у правцу успостављања заједнице човека са Богом. Бивајући руковођен од стране богоизабраних вођа и угодника Господа на војскама, стари Израил³ је настојао да следује откривеним заповестима о служењу Богу над Боговима, показујући то, на практичан начин, путем предлагања разноликих врста приноса, најпре, на бројним жртвеницима, те, потом, на једном жртвенику, како у оквиру скиније састанка, тако и Јерусалимског Храма. Потврда обнављања нарушених односа Творца и синова Израилевих на тај начин, не само да није искључивала, већ је, на себи личан начин, препознавана у чину обедовања са Богом, а чије се присуство снажно осећало у свакодневном животу изабраног народа.⁴

Самим тим, по речима професора Србољуба Убипариповића, истинска природа порекла и циља жртвоприноситељног служења људскога рода, биће објављена, по првенству, у личности Онога који приноси и који се приноси приликом установе новозаветнога богослужења. Оваплоћени Логос Божији, Господ Исус Христос, долази у свет да буде предложен од Оца на крстообразном олтару свеколике твари, умре за живот свега створенога и васкрсне из мртвих, саздајући нову творевину и возглављујући у

³ „Израил“ („човек који се бори са Богом“) – име које је Јакову дао анђео на потоку Јакову управо пре него што се састао са братом Исавом, а на крају једне ноћне борбе с неким непознатим бићем (1 Мој 32,22-32). Његових дванаест синова постали су родоначелници дванаест израиљских племена. Израз „деца Израилева“ почео је да обележава све Јевреје (1 Мој 34,7; 2 Мој 32,4; 5 Мој 4,1). У: Р. Ракић, *Библијски речник*, Београд, 2006. 67.

⁴ С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014., 10.

својој личности Духом Светим. Актуелизација овакве самопрожимајуће Жртве, али, уједно, и Онога који приноси жртву, бива дарована благодарећи установи Божанствене Евхаристије, то јест Трпезе која је завештана хришћанима да за њом једу и пију у Царству Небеском. Најдоличнија жртвена предложења зарад учествовања у овој небоземној Трпези Господњој, јесу предобрасци Тела и Крви Спаситељеве⁵ – принос хлеба и принос вина.⁶

Не треба заборавити старозаветни опис Божијег стварања прародитеља Адама и Еве по образу и подобију Логоса⁷, као круне саздане творевине, осим благослова о умножењу њихових потомака, као и владања над земљом и животињским родом, садржи и веома значајну, али често превиђану, заповест Елохима⁸ о предавању биљака и њиховог семена, те плодности дрвећа за обрађивање и храну, то јест богослужбену употребу првим људима. Исто тако, заповест о упућености животиња на исхрану зеленим биљем употпуњује својеврсну тајанствену икону о међусобној исконској и свештеној повезаности биљака, животиња и њиховог возглавитеља човека. Са друге стране, грех или промашај Адама и Еве приликом изграђивања заједнице са Богом у Едемском⁹ врту, а који су уведени у искушење греха и пада, наведених и преварених од ђавола, узрокован је похотним опредељењем прародитеља са самољубивим постојањем, то јест, кушањем од дрвета познања добра и зла. Насупрот остварењу освећујуће улоге, не само онога који се приноси, већ и приношене твари, те, упоредно са тим, заједничарског односа са створенога и нестворенога чији је циљ обожење твари, гордољубиво узимање плода поменутога дрвета имаће за последицу људску подложност

⁵ У нашем литургијском предању имамо разне врсте благосиљања: благосиљање Хлеба, воде, јелеја, живих и неживих ствари. Све ов се благосиља речима молитве и знаком крста начињеног руком свештеника. У свим литургијским обрасцима, а посебно у Светој Литургији, имамо посведочена благосиљања Дарова пре коначног призива Светог Духа и благосиљања због претварања евхаристијских приноса у Тело и Крв Христову, који тај призив прати. Евхаристијски Дарови су већ од чина Предложења принесени Богу од стране Цркве и они су благословени, „*часни, свети, божански, обрасци*“ Тела и Крви Христове, све док освећењем, путем благодати и дејства Светога Духа, и речи призива, и знамења крста – благосиљања начињеним од стране свештеника не буду претворени у Тело и Крв Христову. Због тога им се и пре освећења указује част, када се, поклањамо им се као светим и, као што смо рекли, „*обрасцима*“ Тела и Крви Христове. У: Фундулис, Ј., *Литургичке недоумице*, Краљево, 2007., 21-22.

⁶ Исто., 11.

⁷ **Логос** – (гр. λόγος, лат. verbum, реч, ум, смисао) У хришћанској терминологији реч Логос има два главна значења: а) Логосност или Божански смисао који постоји у тварима као подршка егзистенцији и као њихов лични, интегителни и динамични принцип; б) Ипостасни Логос, Друго Лице Свете Тројице. У: Ј. Брија, *Речник Православне теологије*, Београд, 1999., 295

⁸ „**Елохим**“ – име које су стари Израилјци давали Богу. У: Р. Ракић, , *Библијски речник*, Београд, 2006., 54.

⁹ „**Едем**“ – област у којој се налазио врт Адама и Еве, земаљски рај. Нико не зна где се, у ствари, налазио Врт; претпоставља се да је то оаза на ушћу Еуфрата и Тигра (1 Мој 2,8). пошто су први људи били непослушни, Бог их истерао из Едемског врта. У: Р. Ракић, , *Библијски речник*, Београд, 2006., 52.

смрти и истицање кожных хаљина. То ће, истовремено, условити и човеково изгнање из Едема и његово упућивање и слање да обрађује земљу од које је створен, уз истицање речи: „У зноју лица свога јешћеш хлеб свој, док се не вратиш у земљу, од које си узет. Јер си земља и у земљу ћеш отићи.“ (Књига Постања 3, 19 – LXX).¹⁰

Стварање хлеба, по речима професора Убипариповића, још од његових самих почетака, било је условљено, најпре, сакупљањем, па, потом, организовањем узгојем житних биљака, чијим млевењем се долазило до брашна, неопходног за коначно уготовљење основног елемента људске исхране. Две најстарије гајене житарице су, у области Плодног полумесеца, по свему судећи, биле пшеница и јечам. Иако је, првобитно, употреба јечма била заступљенија приликом припремања хлеба, нарочито у Месопотамији, централно место у чину његове израде ће ипак, заузети пшеница. Пресудни разлози за овакав развој догађаја можда су најупечатљивије престављени од стране Плинија Старијег (23-79. г.) у његовом делу *Природна историја*: „Не постоји зрнелје тако плодно, родно и обилато као што је пшеница. Природа је установила на њој овај пример, предодредивши јој тиме суштинску улогу у погледу основне исхране човека“. У сваком случају, прављење хлеба од пшенице, као једне од најпрострањенијих и највише култивисаних житних биљака на свету. Али и његово обедовање, могу бити оцењени као средишња обележја идентитета боголикога човека, укључујући и савремено доба.¹¹

За разлику од помена хлеба, као тајинственог синонима за слепадно обрађивање земље и преживљавање човека, најраније сведочанство Светог Писма о вину везује се за праоца Ноја. После склапања завета са Богом, али и окончања потопа, помен Нојевог сађења винограда и пијења вина, бива смештен у контекст описа потоњег умножавања рода људског у личностима његових синова Сима, Хама и Јафета.¹²

Умножавање и развој човечанске врсте утемељени су на богослужбеном изграђивању склопљеног завета са Створитељем, а чији су гарант праведни Ноје и његови потомци. Стога једино заједничарски однос са Творцем свих и свега омогућује опстанак и напредовање човечанског рода као новозасађеног винограда после свеопште овоземаљске пропасти. Надаље, управо ће прављење вина, уз неизоставно стварање хлеба, бити означено као нарочити символ светотајинског претварања твари из нижег у

¹⁰ С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014., 13-14.

¹¹ Исто, 17.

¹² Исто, 17.

виши ниво постојања, што ће, поврх свега, подразумевати и преизображавајућу најаву свештене крвне сродности Освећујућег и оних који освећују.¹³

Тако видимо, да гајење винове лозе и прављење вина воде своје порекло, сходно научним претпоставкама, још од самих почетака људске заједнице¹⁴, што непобитно указује на доминатност и посебан углед вина као хранитељског напитка и о благотворном и лековитом утицају винске лозе и вина по физичко здравље човека.¹⁵ Уз претходно изложена гледишта, јасни су показатељи вишеструкога значаја вина, не само као елемента људске исхране, већ и једнога од потенцијално најпримеренијих жртвених приноса при богослужбеном изграђивању заједнице са Дародавцем свих добара.¹⁶

2.1. Старозаветна жртва (Пасха) – икона Евхаристије

Доста догађаја и пророштава Старога Завета односи се на непосредно на Тајну Божанствене Евхаристије¹⁷ (Литургије)¹⁸. Први међу њима јесте Мелхиседеково¹⁹ приношење хлеба и вина.²⁰ Мелхиседек је био "праслика и обличје истинскога Првосвештеника, Христа", а његов принос – подражење приноса Христовог: "Покренут пророчким духом, Мелхиседек је разазнао будући принос који ће се приносити за све народе, те је хлебом и вином одао част и хвалу Богу, подражавајући будућег Христа". Мелхиседек у Духу Светоме доживљава будућност усред садашњости и подражава оно

¹³ С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014., 18.

¹⁴ Исто., 18.

¹⁵ Исто., 19.

¹⁶ Исто., 20.

¹⁷ „Евхаристија“ (гр. *ευχαριστία* – благодарeње, захвалност) – Вечера Господња. У: Р. Ракић, , *Библијски речник*, Београд, 2006., 52.

¹⁸ „Литургија“ - (гр. *λειτουργία*, лат. *ministerium, officium* – служба, служење или јавно дело, свештеничка служба у Храму); у савременом црквеном речнику Литургија има уже конкретизовано значење – именује чин евхаристијске службе или чин Тајне причешћа. У: Ј. Брија, *Речник Православне теологије*, Београд, 1999., 288.

¹⁹ „Мелхиседек“ – („цар правде“) – свештеник – цар Салема (Јерусалима) (Јев 7,2). Аврам му је однео десетак од свог ратног плена, био благословљен и свечано добио хлеб и вино (1Мој 14,17-20). У посланици Јеврејима Христос је „Свештеник вавек по чину (реду) Мелхиседекову“. Као Мелхиседек Христос је био и цар и свештеник, јер је као жртву принео свој живот (1 Мој 14.18-20; Пс 110,4; Јев 5,6-10). Он је вечан, јер се Мелхиседек представља без оца, мајке, нема порекла, без краја је (Јев 7,13). У: Р. Ракић, , *Библијски речник*, Београд, 2006., 116.

²⁰ Види: Књига Постања 14, 18-20, о изношењу Хлеба и Вина и благослов Аврама

што историјски још није било остварено. Догађај приношења Исака на жртву²¹ такође прасликује (предизображава) Христову евхаристијску жртву. То важи и за жртву пророка Илије.²² И виђење пророка Исаије²³ одиграва се у литургијској атмосфери: „Господ седи на престолу окружен серафимима, који су његова почасна пратња и певају му трисвету песму („Свјат, свјат, свјат...“), а за то време Њему се приноси кад на жртву...“²⁴

Празник јудејске Пасхе²⁵ је старозаветно збивање које је на сасвим изузетан начин прасликовало (предизобразио) божанствену Евхаристију. Тај празник је био трајно сећање Јевреја на њихово спасење и непрестано благодарење Богу за Његова добротинства. Све што се десило када су Јевреји изашли из Египта представљало је „страшне, ужасне и предубоке тајне“, па кад су оне већ у прасликама тако страшне, какве ли су тек у истинитој стварности! А истина је ово: Ми, хришћани, једемо „право пасхално јагње – Тело Христово!“ (Свети Јован Златоуст).²⁶

Јеромонах Григорије Светогорац говори да су одредбе о празновању Пасхе и о приношењу пасхалног јагњета претходиле старозаветним прописима о жртвама, али се у пасхалним одредбама јасно назиру битне црте потоњих прописа о жртви за грех и о жртви помирења. Та чињеница, међутим, не исцрпљује сав пророчки смисао Пасхе. Њено право значење и њен пуни смисао испољава се тек у благодатној новозаветној стварности – у Личности, животу и искупитељском Домостроју Богочовека, Господа Исуса Христа. Он Једини јесте права и вечна „Пасха наша“ (1 Кор. 5,7). Њему кличемо на светој Литургији: „О велика и најсветија Пасхо, Христе!“ Јер Он се жртвовао за нас као савршено пасхално Јагње (1 Кор. 5,7), Јагње које узима на Себе грех света и побеђује га Својом смрћу и Васкрсењем. Принео је Себе на жртву у исто време када су у јерусалимском Храму жртвоване десетине хиљада пасхалних јагањаца као праслике (предизображења) и симболи Његове савршене Жртве, при којој му, заиста, ниједна кост

²¹ Види: *Књига Постања* 22, 1-13, о кушању Аврама од Бога и Његовој заповести да принесе сина свога Исака као жртву Богу.

²² Види: *II књ. о цар.* 18, 17-40, у којој се говори о приношењу жртве Валових пророка и Илијиној усишеној жртви од једног и истинитог Бога.

²³ Види: *Књига Исаијина* 6, 1-7, виђење пророка Исаије о Серафимима и угљену са олтара којима дотакнуше усне пророка Исаије и очистише све његове грехе.

²⁴ Зборник текстова, *О Литургији*, Београд, 1997, 16.

²⁵ „Пасха (јеврејски песах, отуд грчки *πάσχα* дословце значи „пролазак, мимоилажење, па отуд и поштеда, такође и прелаз(ак), па отуд избављење, ослобођење.“ То је назив највећег празника, како у старозаветној, тако и у новозаветној Цркви.“ У: Зборник текстова, *О Литургији*, Београд, 1997, 17.

²⁶ Зборник текстова, *О Литургији*, Београд, 1997., 16-17.

није била поломљена, а после три дана Његова почивања у гробу када је у исто време, први сноп жетве доношен у Храм (Левт 23,10), Христос је устао из гроба – као најдрагоценије Зрно Живота, које, кад умре, „многи род доноси“ (Јов 12,24), односно као „Првенац из мртвих“ (Кол 1,18; Откр 1,5) Који је отворио пут Васкрсења свим умрлима. Зато Исус Христос Господ и јесте Пасха наша: благодарећи Њему, мимоилази нас анђеол вечне смрти, те прелазимо из смрти у Живот, из духовног египатског ропства у духовну и вечну Земљу Обећану.²⁷

Ову чудесну и радосну Тајну новозаветне Пасхе, Тајну смрти и Васкрсења, Христа Богочовека, по речима Григорија Светогорца доживљавамо у Цркви као своју сопствену – личну и заједничку – Пасху, и то у свим њеним Тајнама, у читавом њеном богослужењу, а на изузетан начин у Светоме Крштењу и још дубље и савршеније у светој Евхаристији, у новозаветној „Чаше благослова“ у којој се стварно причешћујемо нашом вечном живом Пасхом Христом, надајући се да ћемо се „још присније“ Њиме причешћивати у „незалазни дан Царства Његова, у будућем веку“. У Светој Литургији се пред нашим очима одвија живот Христов; Њоме учествујемо у последњој вечери Христовој Света, Трпеза постаје затим место Распећа (Голгота) и ми тако стижемо до Васкрсења (Пасхе) – Литургија (Евхаристија) је непрекидна Пасха Цркве Христове.²⁸

За Зизјуласа, као и за свете оце, Евхаристија је пре свега жртва која се приноси.²⁹ И сами текстови божанствених Литургија називају Евхаристију жртвом „бескрвном“ или „словесном“. Митрополит каже да се Христове речи изречене на Тајној: „Ово је тело моје и ово је крв моја“, односе на пасхално јагње. Он не пориче да жртвовање пасхалног јагњета у Евхаристији има своје историјске корене у изласку израиљског народа из Египта, али наглашава да се, када је у питању Тајна Вечера, не ради само о простом сећању на тај догађај, као што је случај приликом празновања јудејске Пасхе. Зизјулас подвлачи да се у Евхаристији ради о жртвовању есхатолошког пасхалног јагњета. Ту је Христос – Нова Пасха (како је говорио старац Пајсије – Χριστὸς ὁ Πάσχα). Тако усталом

²⁷ Зборник текстова, *О Литургији*, Београд, 1997., 18.

²⁸ Исто., 18.

²⁹ „Молитве унутар свете Литургије пролазе кроз онај однос између Оца и Сина, а Син их узима на Себе, јер је то света Евхаристија. Тело Христово се остварује. Он узима на Себе молбе, дарове верних, и приноси их Оцу. Дакле, оно што се тога часа збива у светој Евхаристији, збива се од стране Самога Христа. Према томе, служашчи Епископ није предстојатељ сабрања напореда са Христом – Он је Сам Христос. А све одежде, целокупно псалмопојање и читав начин на који народ посматра Епископа, а самим тим и свештеника, показује да га сматра иконом Христовом. Види у: Ј. Зизјулас, *Догматске теме*, Нови Сад, 2001., 360.

Пасху тумаче и други православни теолози отачког усмерења (нпр. А. Јевтић и А. Шмеман) као и новији римокатолички богослови отачког усмерења³⁰ (нпр. Ж. Данијелу).³¹

За савреме богослове, Христова жртва представља испуњење есхатолошког циља жртве, и осмишљење првобитног пасхалног јагњета, које је било спасење Израиљаца у Египту. Зизјулас напомиње да „када за време Тајне Вечере Христос каже, а Црква то приликом свршавања Евхаристије понавља, „ово је крв моја Новог Завета“, наше мисли се тада усмеравају ка доласку и „успостављању Царства Божијег“. Овде се не ради о простом сећању на нешто што се десило у прошлости, те да се крсна жртва Христова не може посматрати одвојено од онога што се збива у Царству Божијем. Другим речима, Христова жртва конституише садржај нашег литургијског сећања, али се оно не исцрпљује само у својој историјској перспективи његове жртве.

У Литургији се ми свега онога што се збило са Христом сећамо из перспективе прошлости и из перспективе будућности. Зато и каже еп. Игњатије: У „историји Христос је страдалник, а у вечности Бог који спасава страдалнике.“³² Евхаристија, за свете оце није била, само „свештенорадња страшне жртве, већ дар бесмртности и залог живота бесконачног.“ Свршавајући Евхаристију хришћани истовремено празнују и крсну жртву и васкрсење, али тако што је крсна жртва осмишљена васкрсењем, које је, по Зизјуласу, прво остварење будућег Царства у историји.³³

Сви старозаветни догађаји су припремали и припремили долазак „пуноће времена“. Са доласком пуноће времена јавља се Истина – Христос. Истовремено се разоткривају стварне размере тајне божанског Домостроја. Јер Христос је рекапитулација – „оглављење“ – Тајне божанске Икономије.³⁴

³⁰ Ж. Данијелу, *Свето Писмо и Литургија*, Краљево, 2009., 130-141.

³¹ Г. Дурић, *Бити са другим*, Београд, 2018., 238.

³² И. Мидић, *Сећање на будућност*, Пожаревац, 2009., 25.

³³ Г. Дурић, *Бити са другим*, Београд, 2018., 238-239.

³⁴ Зборник текстова, *О Литургији*, Београд, 1997., 18.

3. Установљење Евхаристије – бескрвни дарови Новог завета

Света Литургија (Евхаристија) је централна и најважнија Света Тајна Цркве, сам њен живот и раст и њено у Христу савршенство. Сви свештени обреди и тајне престављају припрему за учествовање у Литургији и добијају у њој своју пуноћу. То је Тајна Новог завета, нова Пасха, коју празнује народ Божији и кроз њу прелази из смрти у живот.³⁵

Како наводи Ј. Фундулис у својој књизи *Литургика*, Литургија је установљена на Тајној Вечери Господњој, на којој је Сам Господ, извршивши јудејску Пасху, предао свету тајну Евхаристије, дајући Своје тело за храну и Своју крв за пиће, за освећење и спасење људи, „за отпуштење грехова и за вечни живот“. Ову Свету Тајну су примили и предали апостоли, и то наставља Црква „за спомен“ Господњи „док не дође“ (Лк 22, 19; 1 Кор 11, 24-26).³⁶

По Зизјуласу, Господ је на Тајној Вечери узнео такозвану архијерејску молитву (Јн 17, 1-26), одржао поуку (Јн 13, 31-16, 33) и заједно са ученицима „отпојао хвалу“ (Мт 26, 30), односно отпевао псалме који су били предвиђени да се поју за јудејску Пасху. На основу обрасца Тајне вечере (молитва – појање - поука – вршење благодарења – причешће) и праксе сабрања јудејске синагоге, што је наследила Црква, нови Израил³⁷, формирано је у апостолској и постапостолској епохи усмено предање вршења свете литургије од стране Цркве. Апостоли су заједно са јеванђелском науком предавали и

³⁵ Ј. Фундулис, *Литургика I, Увод у свето Богослужење*, Краљево, 2004., 150.

³⁶ Исто, 150.

³⁷ Види више у: Ј. Зизјулас, *Јединство цркве у Светој Евхаристији и у Епископу у прва три века*, Нови Сад, 1997., 72-73.

начин вршења ове Тајне и спојеног с њом сабрања. Ово предање се, по Божијем промислу, раширило по свим местима, са локалним елементима и са духовним доприносом сваког народа према својом могућности и предиспозицијама. Тако, када је у 4. веку записано ово предање, произашли су различити текстови Литургија, који или носе име својих писаца отаца Цркве, или се, због своје древности, приписују апостолима оснивачима Цркава, од којих је почињало литургијско предање сваке локалне Цркве. Ти текстови су се развили кроз векове и попримили додатке или скраћивања током одређених периода. У основи су, међутим, остали верни првобитном предању и језгру које се искристалисало током 4. и 5. века.³⁸

Клеман наводи у свом делу *Тајна Божанствене Евхаристије*, Христос је увече на Велики Четвртак савршио обред благодарења, седећи у чело трпезе око које беху окупљени Његови ученици. Ово нам постаје јасно када прочитамо оно што пише јеванђелист Лука (22, 17-20)³⁹ и када то упоредимо са обредом благосиљања хране пред обед у Старих Израиљаца „беракота“, то јест „празник благослова“, којим су они изражавали своју благодарност Богу за сва Његова добротинства.⁴⁰ Апостол Павле допуњује казивање јеванђелисте Луке, додајући: „Јер када год једете овај Хлеб и Чашу ову пијете, смрт Господњу објављујете, докле не дође“.⁴¹ Тако су старозаветно благосиљање трпезе и благодарно приношење хлеба и вина Богу, Који их је и дао људима, доведени у вези са жртвоприношењем, које ће Христос савршити сутрадан, на Велики Петак када је на Крсту принео на жртву Свога Тела и Своје Крви, закључивши том жртвом, принесеном за опроштај људских греха, Нови Завет између Бога и Његовога народа.⁴²

Света Евхаристија свршава се у спомен на Исуса Христа. И, пре свега, у спомен на Тајну вечеру, када је Господ установио и први свршио најсветију Тајну Новог Завета са својим ученицима, заповедивши им: „Ово чините за мој спомен“...⁴³ Даље говори

³⁸ Ј. Фундулис, *Литургика I, Увод у свето Богослужење*, Краљево, 2004., 150-151.

³⁹ Види: *Лк 22, 17-20*; „17) И узевши чашу даде хвалу, и рече: Узмите је и разделите међу собом; 18) Јер вам кажем да нећу пити од рода виноградског док не дође царство Божије; 19) И узевши хлеб даде хвалу, и преломивши га даде им говорећи: Ово је тело моје које се даје за вас; ово чините за мој спомен. 20) А тако и чашу по вечери, говорећи: Ова је чаша Нови завет мојом крви која се за вас пролива.“

⁴⁰ Зборник текстова, *О Литургији*, Београд, 1997., 56.

⁴¹ Види: *1 Кор. 11, 23-26*;

⁴² Зборник текстова, *О Литургији*, Београд, 1997., 57.

⁴³ Види: *Лк 22, 19, 1 Кор 11, 24*; заповест Христова о ломљењу хлеба и благосиљању вина да Његови ученици исто чини тако. Пишући Коринћанима о Тајни Евхаристије и поменувши да је Господ рекао: „Ово чините за моје спомен“, он додаје: „Јер кад год једете овај Хлеб и Чашу ову пијете, смрт Господњу објављујете“. То је сам Господ објавио предајући нам ову свету Тајну. Наиме, кад је рекао: „Ово је Тело моје“, и „Ово је Крв моја“, Он тиме речима није придодao знамење чудеса те није рекао да је то оно што

Убипариповић о томе како Господ Исус Христос оставља завештање да, приликом приношења молитве Оцу, буде произнето, између осталог, тражење за ниспослањем истинскога или насушнога хлеба, а које стоји у нераскидивој вези са опроштајем грехова. Премда су назначеном месту приписана бројна тумачења, несумњиво је да се, у овом случају, ради, првенствено, о евхаристијској конотацији, што ће бити потврђено, не само на примеру Христове установе Светајне новозаветнога богослужења, него и при крсном страдању непорочнога Јагњета. С обзиром да је добро познато обележје староизраилскога молитвеног израза био принос дванаест хлебова предложена у Светињи Храма, мењаних сваке суботе, али и молитва благослова над хлебом свакога дана или празника, Син Очев, заправо, путем помињане прозбе, најављује и делимично открива, на својеобразан начин, многоструки смисао спасења у Тајинству Тела и Крви Његове. Будући Нови Адам, Јединородни Син ће, као истински Принос, обухватити истовременом разновременошћу у Духу Светоме све догађаје из историје спасења света, и, кроз окушање смрти и Васрсења, исцелити целокупну људску природу од греха и узнети је у рајско насеље. Упоредо са тим, управо ће хлеб бити препознат, не само као најподеснији принос за иконични израз оваквог „редоследа догађаја“, него и као свеобухватни појам целокупне људске хране, чијим ће ломљењем и једењем, праћеним међусобним праштањем хришћана, бити освећивана и богоуподобљена свеколика твар.⁴⁴ Стога, као најпримеренији символ дотичног свештенослужитељског дела, учињенога „једном за свагда“, поред хлеба, биће препознат и плод винове лозе.⁴⁵

Професор Убипариповић наставља даље и каже да поред хлеба, у низу мистагошких новозаветних икона које симболично наглашавају „актуелност времена“ жртвоприношења Јагњета Новог Завета, издваја се, на својеобразан начин, и помен вина. Руководећи се, приликом сликовитог описа Царства небеског, готово идентичним приступом као и на примеру хлеба, Господ Исус Христос изабира, нимало случајно, управо плод винове лозе, што ће рећи један од најдрагоценијих жртвених приноса човека, како би објавио близину остварења пророчке најаве о Гозби Премудрости Божије.⁴⁶

мртве васкрсава и што губаве. Поменуо је само страдање и смрт: „које се за вас ломи“ и „која се за вас пролива“.

⁴⁴ С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014., 76-77.

⁴⁵ Исто, 80.

⁴⁶ Исто, 81.

Да је увелико већ настао час засађивања винограда Новог Израиља, показује и Спаситељево поређење Царства Божијег са виноградом који даје плодове у своје време, али и разликовање добрих и злих виноградара. Управо због тога, иконично руковођење апостола и следбеника Пастира новог стада у циљу потпунијег поимања светотајинских момената предавања Сина Божијег на смрт и подизања из мртвих, бива, напоследку, нарочито поткрепљено јеванђелским сведочанствима о Исусовом учествовању у трпези са припадницима различитих друштвених слојева старог Израиља, као најаве установе Трпезе Новог Завета.⁴⁷

Из свега реченог се види да су хлеб и вино⁴⁸, као Евхаристијски дарови, били су употребљавани од Господа Исуса на Тајној вечери као замена и као слика Његове Сопствене Саможртве очигледно због тога што је Он Самог Себе назвао „хлебом“ – „хлебом живота“ (Јв 6, 35). Сам Он се родио у Витлејему, што значи „дом хлеба“.⁴⁹

По речима епископа Николаја, хлеб и вино су симбол Христових искупних страдања. На пример, као што је пшеница прошла кроз воденично камење да би постала брашно, а затим као што је тесто прошло кроз огањ да би постало хлеб, и као што је грозђе прошло кроз пресу да би постало вино, тако је и Христос требало да прође кроз страдања да би нас Својим Телом и Својом Крвљу искупио да бисмо имали живот вечни. Очевидно, у том смислу је и св. Игњатије Богоносац, указујући на своју предстојећу мученичку смрт ради Христа, рекао: „Ја сам пшеница Христова; ја треба да будем самлевен зубима дивљих зверова, да бих постао чист хлеб!“ А свети пророк Исаија фигуративно даје жртвено симболички значај вину, предсказујући будућу искупну смрт Месије⁵⁰ (Ис 63, 1-3).⁵¹

На основу горе реченог, треба нагласити да је употреба хлеба и вина као хришћанских приноса у оквиру литургијског помена Жртве Сина Божијег, неодвојива

⁴⁷ С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014., 82.

⁴⁸ „Хлеб и вино и вода су изношени и стављани на олтар, и престојатељ би „узнео молитву и славословље Оцу универзума кроз име Сина и Светог Духа и благодарио би неко време“. На крају молитве сабрани кажу „Амин“, и „освештано“ вино и хлеб, то јест, вино и хлеб над којим су изговорене молитве благодарења, поделе вернима“. Види више у: Вилкен Р., *Дух ранохришћанске мисли – Тражење лица Божијег*, Крагујевац, 2017., 30.

⁴⁹ Зборник тектова, *О Литургији*, Београд, 1997., 38.

⁵⁰ Види: *Књига Исаијина 63, 1-3*: 1) „Ко је онај што иде из Едома, из Восора, у црвеним хаљинама? Красно одевен, корачајући у величини силе своје? Ја сам, који говорим правду и вредан сам спасти.; 2) Зашто Ти је црвено одели и хаљине Ти као у оног који гази у каци?; 3) Газих сам у каци, и нико између народа не беше самном; али их изгазих у гневу свом и потлачих у љутини својој; и крв њихова попрска ми хаљине и искаљах све одело своје.

⁵¹ Зборник тектова, *О Литургији*, Београд, 1997., 38-39.

од установе Божанствене Евхаристије. Предлагање на Светој Литургији приноса хлеба и чаше вина, помешане са водом, треба поимати као кључне карактеристике Јавнога дела богочовечанске заједнице, у оквиру којих Црква као Приносиатељка васколике твари у Господу Исусу и Заручница Христова, бива пројављена као она која саму себе приноси.⁵² Јер, хлеб је оно што храни, човека, он је символ људске природе, Он је Премудрост, Христос, Тело Христово, а вино симболизује духовно пијанство, симболизује Духа Светога. Дођите, дакле, каже Христос, да се толико опијете Светим Духом да бисте одвећ осећали незаситу жељу да се храните у општењу самном.⁵³ Божанствена Евхаристија јесте центар живота Цркве, то јест, она није само у центру бића и живота Цркве, него се поистовећује са самим бићем Цркве, са самом Црквом.⁵⁴

3.1. Бескрвни дарови у древној Цркви

Након излагања и појашњења жртвоприносних дарова, то јесте, свих литургијско – богословских аспеката, када је у питању хлеб и вино као свештено дело уготовљавања, предлагања, приношења, благосиљања и узношења образаца Тела и Крви Господње, као и раздавање истинскога Јела и Пића Очевога Царства.⁵⁵

У овом делу истраживања биће сагледане фазе литургијског развоја и историјски апсекти хлеба и вина као дарови приношења кроз Евхаристију. Дакле, ово поглавље ће обухватити следећи временски период : период гоњења до Миланског едикта и период од Миланског едикта до велике шизме (ракола, расцепа).

Иначе, Нови завет даје јако мало података о богослужењу: што даје јасну слику да су аутентични Јеврејски Хришћани наставили да иду у Јерусалимски храм и у синагоге као и Јевреји. То су чинили све док су могли, а престали су после рушења храма и њиховог искључивања из Синагога, од Јевреја нехришћана.⁵⁶ Овде се појављује једно

⁵² С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014.

⁵³ Види: Еф 5, 8.

⁵⁴ Ј. Зизјулас, *Место и улога епископа у Светој Евхаристији*, Саборност, Пожаревац, 2017., 63.

⁵⁵ С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014., 99.

⁵⁶ Ц. Бернстин, *Изненадно откривење Исуса*, Лос Анђелес-Требиње-Острог-Врњци, 2018., 124.

питање, у чему се састоји богослужење у древној Цркви? На ово нам питање одговор даје отац Џејмс Бернстин у својој књизи: *Изненадно откривење Христа*. Он у овој књизи каже следеће: „Моје прво откриће је било да су богослужења у свим Помесним Црквама била базирана на Светој Евхаристији – Причешћу Телом и Крвљу Христовом, уз проповед, која је имала додатну помоћну улогу. Сагласна и јединствена пракса током првих 400 година Цркве, била је да се центар богослужења утемељи на Светој Литургији = Светом Причешћу. Изненадило ме је да је круг Хришћана које сам познавао, ретко учествовао у Светој Литургији, и да је за њих Свето Причешће било свагда добровољно и често је бивало деградирано. Једини изузетак су били Римокатолици, моји пријатељи. (Наравно, и Православни).“⁵⁷

Период гоњења подразумева период од апостола, заједничара Христових, до Миланског едикта 313. године. Новозаветна установа богослужења укоренењена је у тајанственом једењу и пијењу за Трпезом Јединороднога Сина у Његовом Царству, несумњиво да је могуће констатовати да, боравак апостола и првих Логосових ученика у Јерусалиму до навршавања педесетодневнога празничнога периода, протиче у знаку њиховог сабирања ради свештеног обреда праћеног молитвом и сабраних на једном месту „ἐπὶ τῷ αὐτό“⁵⁸. Такође, за разлику од староизраиљскога карактера Педесетнице као Дана првине започете пшеничне жетве, Црква Божија бива, овом приликом, пројављена као плодносна Мати, која рађа своје прве плодове започете есхатолошке жетве у личности Сина Човечијег – присаједињење око три хиљаде душа Телу Христовом.⁵⁹ Те на основу реченога, видимо веома значајну улогу богослужбеног места у животу прве хришћанске заједнице. Богослужбени део прве хришћанске заједнице се састојао у ревносном слушању и усвајању апостолске проповеди, те заједничарење у ломљењу хлеба⁶⁰ и у молитвама, што, упоредо са тим, подразумева истрајно и једнодушно свакодневно молитвено сабрање у Јерусалимског Храму, а чије испуњење или довршетак бива у домовима христоимених Јерусалимљана у тајанственом ломљењу хлеба, и то у време устаљеног и општеприхваћеног обичаја вечерњег обедовања.⁶⁰

На основу реченог можемо да видимо да је принос хлеба, који се користи за свакодневно савршавање Евхаристије у овој епохи, у директној вези са изразом „καθ’ ἡμέραν“ (свакога дана), што ће рећи свакодневни хлеб. Иако се, на наведеном месту не

⁵⁷ Џ. Бернстин, *Изненадно откривење Исуса*, Лос Анђелес-Требиње-Острог-Врњци, 2018., 125.

⁵⁸ Исто, 100 – 101.

⁵⁹ А. Јевтић, *Дела апостолских ученика*, Врњачка бања-Требиње 2002., 142.

⁶⁰ Исто, 101.

сусреће помен вина као неизоставног литургијског приноса, истицање у Делима апостолским да се хришћани причешћиваху од хране „са радошћу и у простоти срца“,⁶¹ могле би индиректно, подразумевати евхаристијску употребу и приноса вина као плода винове лозе који „весели срце човека“ (види: Пс 103, 15)⁶²

Изузев неоспорног ауторитета апостола као најближих Логосових ученика, древна Црква ће, у личности апостолских ученика, пројавити поуздане јемце или гаранте на равни вернога очувања и прихватљивог унапређења словесне службе народа Божијег. За добро разумевање, у постапостолском периоду, прилика и догађаја када је у питању литургијско вођење једне локалне хришћанског Истока епископ Атанасије Јевтић каже да ће нам послужити и бити од велике користи спис под именом *Учење дванаесторице апостола* (Ἡ διδασχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων),⁶³ који је својеврсни беоцуг између апостолске и послеапостолске епохе. Осим сажетих, али веома древних и драгоцених богослужбених сведочанстава, садржаних у овоме спису, нарочити значај за предмет истраживања поседују елементи који се тичу помена литургијских предложена хлеба и вина и жртвоприносионог контекста Божанствене Евхаристије.⁶⁴

Даље наводи епископ Атанасије Јевтић да после јасних и недвосмислених напомена о неопходној крштенској пракси, практиковању поста на седмичном нивоу и свакодневной молитвеној пракси у виду произношења Молитве Господње три пута на дан, у деветом, десетом, тринаестом и четрнаестом поглављу се среће помен више појмова који се тичу својеобразне литургијске праксе Цркве Христове. На почетку деветога поглавља наведена је реч „ἡ εὐχαριστία“ (благодарење), у поводу чега се налаже исправан начин благодарења и излаже садржина молитава, најпре за чашу⁶⁵, а потом за (хлеб који се ломи)⁶⁶ ломљење хлеба.⁶⁷ Иако се, на први поглед овде чини на литургијско служење и приношење хлеба и вина, међутим, овде се ради, јер се не спомиње Спаситељева жртва самоприношења, него о вези са старозаветним служењем, то јест, християнизовану форму јудејских молитава благодарења на почетку обеда. Девето и

⁶¹ „А у недељу Господњу, сабравши се заједно, ломите хлеб и вршите Евхаристију, исповедајући предходно грехе своје, како би жртва била чиста. Сваки пак онај који има спор са пријатељем својим нека не долази на сабрање са вама, докле се не измире, да се тиме не упрља жртва ваша. Јер је то она жртва за коју је Господ рекао: У сваком месту и времену приносићете Ми жртву чисту, јер сам Ја Цар велики, говори Господ, и Име је Моје чудесно међу народима.“ У: Успенски Н., Анафора, Вршац, 2002., 5.

⁶² С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014., 101.

⁶³ А. Јевтић, *Дела апостолских ученика*, Врњачка бања -Требиње 2002., 13.

⁶⁴ С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014., 109.

⁶⁵ Види: А. Јевтић, *Дела апостолских ученика*, Врњачка бања-Требиње 2002., 138.

⁶⁶ Види: Исто дело, 138.

⁶⁷ С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014., 109.

десето поглавље спис Дидахија недвосмислено сведоче о вишеструком свештеном карактеру свакодневног хришћанског једења и пијења. Ако је, са једне стране, прва заједница у Јерусалиму свакодневно служила Свету Литургију, онда, са друге стране, фаза преласка народа Божијег на савршавање Божанствене Евхаристије једанпут седмично, није, истовремено, значила прекид континуитета у освећењу времена, које је првобитно, остваривано у сразмери редовнога одласка у Јерусалимски Храм и потоњег ломљења хлеба по домовима. Томе у прилог треба поменути да Павлово ширење речи Божје међу Јудејима, нарочито у дијаспори, има за своје полазиште, пре свега староизраилска сабрања у синагогама суботњим данима.⁶⁸ Не треба заборавити да су се Јудеји, осим суботом, сабирали у синагогама и обичним данима током седмице, нарочито понедељком и четвртком. Празнични дани су, такође, били повод за одлазак у синагогу.⁶⁹ То ће, готово, извесно, бити један од повода, осим потоњег разорења Храма, за успостављање првога дана старозаветног седмичног рачунања времена – Дана Господњег, као најпогоднијег тренутка служења Свете Литургије од стране хришћанских заједница, а чију убедљиву већину су, својевремено, чинили јудеохришћани. Стога, коначно размимоилажење између јудеохришћанских заједница и служитеља Старога завета, међусобно упућених на Јерусалимски Храм и синагоге, иницираће хришћанско преосмишљавање освећења времена, и то, првенствено, тајанственог и физиолошког карактера свакодневног обедовања. Управо кроз такву призму треба сагледати настанак и записивање помињаних благодарствених молитава пре и после обедовања у Дидахију.⁷⁰

Релеватна сведочанства која нам дају праву слику о улози и смислу жртвених предложена хлеба и вина у светлости дела заједничара Христових су дела и списи Светог Игњатија Богоносца⁷¹ почетком 2. века, потом писмена оставштина Јустина Мученика и Философа⁷² средином 2. века, затим спис Иполита Римског⁷³ (апостолско предање) почетком 3. века, даље следи историјско богословско наслеђе Кипријана Картагинског⁷⁴ 3. век. Сви горе поменути учитељи Цркве Христове су допринели

⁶⁸ С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014., 110.

⁶⁹ Види: Дап 9, 20; 13, 5. 14-16. 44; 14, 1-3; 17, 1-3. 10-11. 16-17; 18, 4. 19. 24-28; 19, 8-10.

⁷⁰ С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014., 111.

⁷¹ Ј. Зизјулас, *Јединство цркве у Светој Евхаристији и у Епископу у прва три века*, Нови Сад, 1997. 49.

⁷² Исто, 113.

⁷³ Исто, 117.

⁷⁴ Исто, 120.

вишеструко о поимању разумевању прихватању и литургијском служењу са жртвоприношеним даровима хлебом и вином и у датој епохи.

3.2. Бескрвни дарови у постдревној Цркви

Ступањем на временску позорницу 4. века римскога императора Константина Великог, дефинитивно је препознато као епохална прекретница у потоњем развоју богослужбеног живота Цркве Христове. Изостављајући, овом приликом, упоредно и компленско сагледавање стања црквеног живота пре и после периода његовог управљања Римском империјом, даљи процес истраживања биће усредсређен на релеватне чињенице из дотичног периода, а које помажу у подробнијем разумевању улоге и смисла литургијских приноса хлеба и вина.⁷⁵

Треба, пре свега, константовати да Константиновим⁷⁶ и Ликинијевим заједничким проглашењем Едикта о религијској толеранцији у Милану 313. године,⁷⁷ озакоњен повратак одузетих места хришћанских сабрања и, што је још важније, дарована (*lege artis*) слобода служења Богу у Духу и истини у западним провинцијама Империје, а од којих су, у неким, вршена немилосрдна и крвава гоњења хришћана.⁷⁸

⁷⁵ С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014., 122.

⁷⁶ Види више о Константину римском императору, у: Kotje, R., Moeller, B., *Ekumenska povijest Crkve 1*, Zagreb, 2007., 111-122.

⁷⁷ „Због чега је дошло до Константиновог преобраћања, можемо да видимо у књизи др Зорана Крстића, где стоји да: велики државник какав је био Константин није могао да не види политички потенцијал хришћанске Цркве, који би могао да донесе нови рах деогит који би заменио уморно и и исцрпљено паганство и њихове богове. Са становишта политике царства, ништа се не би променило, она би остала иста, само би једна религија уступила место другој. Сматрамо да би овакво мишљење било крајње упрошћено и да не постоји ниједан разлог да не прихватимо многе узроке, баш како смо их и навели – у распону од чуда и личног, искреног Константиновог преображаја до политичких разлога. „У плими безнађа, која је настала због велике економске кризе 3. века, поколебани су неки дотадашњи верски системи и дошло је до процвата мистицизма и сујеверја. У таквој атмосфери неспокоја и сасвим несигурне сутрашњице, хришћанство је нудило један чврст систем о новом и једином путу до спасења. Јер не треба заборавити да су пут спасења нудила и нека друга верска учења – гностицизам, неоплатонизам или поједини пагански мистични култови – али ни изблиза тако убедљиво као хришћанство“. Види у: Крстић, З., *Хришћанство у вртлозима савремености*, Пожаревац - Крагујевац, 2016., 36-37.

⁷⁸ „У историји Хришћанства се обично узима да је било 10 гоњења, иако их је реално било више, која дигоше владари и народ Римске Империје у прва три века и у почетку 4. века до победе хришћанства, и то: 1) за време Нероново, 2) за време Доминицијаново, 3) Трајаново, 4) за време Марка Аврелија, 5) за време Септимија Севера, 6) за време Максимиана Трачанина, 7) за време деција (Декија) Трајана, 8) за време Валеријана, 9) за време Аврелијана, 10) за време Диоклецијана и његових савладара и најближих

Наведене мере стварале су поуздане услове за преиспитивање и унапређење богослужбеног времена и простора хришћана. Истовремено, ово је и доба када ће литургијска пракса административних центара у тадашњим областима Римске Империје, одликујући се аутентичним локалним особеностима, почети да остварује утицај на друге околне заједнице, а услед чега ће поменута седишта израсти у средишта формирања нарочитих богослужбених типова. Подразумева се да су, новонастале друштвене околности, биле од пресуднога значаја за постепено умножавање броја новокрштених, а што је с друге стране, изискивало и проширење или, прецизније речено, преобликовање литургијскога простора. Упоредо са тим, овакве промене оставиће неизбрисиви траг и на обичај доношења приноса хлеба, вина, уља и свих других плодова људских руку.⁷⁹

Предложење⁸⁰, како наводи свештеник Гајо Гајић у својој дисертацији, је некад било сасвим једноставно и сводило се на доношење и одабирање приноса, то јест хлебова, просфора, што је у почетку углавном била брига и дужност ђакона. Судећи по сведочанству Германа Цариградског из 8. века, у чијем „Тумачењу Литургије“ још увек нема Предложења у његовом данашњем виду, тај чин се развио доста касно.⁸¹ Предложење (данашња проскомидија) је данас неопходна претпоставка и припрема за служење Свете Евхаристије, „престављајући њену микрографију и уклапајући се богословски и литургијски с њом као једна целина“.⁸²

Тумачи литургијске употребе хлеба и вина у 4. веку су Серапион Тмуитски⁸³, Амвросије Милански⁸⁴, следећи у низу од оних који су нам оставили светотачка дела је Григорије Нисијски⁸⁵. Такође, не смемо изоставити два списка из периода 4. и почетка 5 века, а то су: Апостолске Установе и Завештање Господа нашег Исуса Христа, у која говоре о непосредном месту у црквама на које су доношене просфоре и попутним аспектима, а у чему треба препознати обресе елемената онога што, савременим речником говорећи, називамо Проскомидија.⁸⁶ Исто тако, веома је битно поменути

му наследника. У: Поповић Ј., *Опишта црквена историја са црквеностатистичким додатком*, књига 1, Сремски Карловци, 1912. 247-263.

⁷⁹ С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014., 123.

⁸⁰ „Предложење“ (гр. *προθεσις*) – Чин припреме хлеба и вина, пре Свете Литургије. У: Г. Гајић, *Евхаристијско богословље Николе Кавасиле*, докторска дисертација, Београд, 2016. 73.

⁸¹ Исто, 73.

⁸² Исто, 74-75.

⁸³ С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014., 123.

⁸⁴ Исто, 126.

⁸⁵ Исто, 127.

⁸⁶ Исто, 131.

неозабилазни писани извор из 5. века јесте „Corpus Areopagiticum“.⁸⁷ Саставни део овога монументалног зборника јесте дело *О Црквеној јерахији*,⁸⁸ који даје поредак сажет поредак литургијског сабрања. Од великог значај и утицаја је литургијско – богословска делатност Максима Исповедника и његово дело Мистагогија.⁸⁹ Епилог епохе 7. и 8. века обележиће одржавање Трулскога сабора и доношење општеобавезујућих канона за све помесне цркве, затим Шеснаести помесни сабор у Толеду (Шпанија) 693. године,⁹⁰ појава иконоборства и борба најзначајнијег иконофила Јована Дамаскина (8.век),⁹¹ настанак познатог најстаријег сачуваног Евхологиона Византијског литургијског типа,⁹²

⁸⁷ С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014., 123.

⁸⁸ Исто, 133.

⁸⁹ Исто, 136.

⁹⁰ „Сабор у Толеду“ Проглашење никејског хришћанства државном вером извршено је на Трећем сабору у Толеду, започетом 8. маја 589, коме су претходила три састанка са никејским и аријанским бискупима на којима је Рекаред (визиготски краљ) покушао да убеди аријанце у истинитост никејског хришћанства. И пре одржавања сабора, све аријанске цркве и поседи били су предати никејској цркви. IntRes: <http://www.istorijskabiblioteka.com/art:vizigotska-hispanija>

⁹¹ „Свети Јован Дамски“ Најпре први министар калифа Абдалмелеха, а потом монах у манастиру Светог Саве Освећеног. Због ватреног заступања иконопоштовања у време иконоборног цара Лава Исаврјанина, оклеветан би Јован од овога цара код калифа, који му одсече десну руку. Он припаде на молитву пред иконом Пресвете Богородице, и рука му се састави и зарасте чудесно. Видећи то чудо, калиф се раскаја, но Јован не хте више остати код њега као великаш, него се повуче у манастир, где беше од почетка узор монасима у смерности, послушности и свима прописаним подвизима монашким. Испевао посмртне песме, саставио Октоих, Ирмологију, Месеослов, Канон пасхални, и написао многа богословска дела, с надахнућем и дубином. Велики као монах, и као песник, и као богослов, и као војник истине Христове, Дамаскин се рачуна у велике Оце Цркве. Упокојио се мирно око 776. године у стотину четвртој години свога живота. IntRes: http://www.spc.rs/sr/sveti_jovan_damaskin_0

⁹² „Византијски литургијски тип“ Оно што литургичари, из недостатка обухватнијег и неутралнијег израза, називају „византијским обредом“ представља литургијски систем који се развио у средњем веку у Цариградској православној патријаршији, а постепено су га усвојиле и друге православне цркве – Александријска, Антиохијска и Јерусалимска. Ову византијску синтезу, која представља далеко најразвијеније литургијско наслеђе источног хришћанства, још увек користе све цркве које су настале од ове православне Пентархије. Византијски литургијски систем, који је познат по богатству и лепоти освештаних литургијских симбола, што је наслеђе цариградских царских церемонија пре осмог века, у ствари представља спој цариградског и палестинског обреда који су се постепено стапали од деветог до четрнаестог века у православним манастирима, почев од доба иконоборства. Саставни делови попут других традиционалних хришћанских литургијских породица, византијски обред сачињавају: „Божанска Литургија“ (евхаристија); друге „Свете тајне“ – крштење, миропомазање, брак, рукоположење, покајање, јелеосвећење, јутрење, вечерње, бденија и други часови; литургијска година са непокретним и покретним круговима празника, постова као и празника светих; уз то разноликост мањих служби или аколутхаи, последовања (благослови, освећење цркве, ексорцизми, монашење и др). Све ово је садржано у стандардним зборницима или литургијским књигама. Као и у другим традицијама, византијске литургијске књиге чине или литургијски богослужбени текстови који се користе током службе, или упутства која одређују на који начин ти текстови треба да буду коришћени. Сами текстови садрже два уобичајена нивоа елемената: обични (основни), непроменљиви скелет службе; и одређени који се мења у зависности од празника или дана. Византијски уобичајени елемент се налази у Требнику или молитвенику који садржи молитве и прозбе, а намењени су свештеницима и ђаконима и Часловац (Хорологион). Сезонски или одређени елемент покретног круга који се крећу око Ускрса, налазе се у три књиге – „Посни Триод“, „Пентикостар“ и „Октоих“ који се користе у недељу као и у радне дане током године (осим када га замене друга два зборника). Непокретни круг за службе и празнике који падају у 365 календарских дана, налази се у месечном Минеју (један том за један месец). Чтенија из Новог завета (за оба круга) могу се наћи у два лекционара: Апостолу и Јеванђелистару. Поуке из Старог завета, које се сада читају само током Божанске службе, садржане су у другим књигама непокретног круга. Типик, или књига правила, је „обичајник“ који регулише коришћење ових књига већ према празницима и добима црквене године.

познатог као Барберински кодекс 336. (садржи опис богослужбене праксе Цркве на Истоку из периода друге половине 8. века). Нема никакве сумње да је очување, рашчитавање и публикување најстаријег сачуваног Евхологија Цркве на Истоку, поменутог Барберинског Молитвослова, дефинитивно означило нову епоху у проучавању богослужбеног живота хришћана на подручју РOMEјске Империје, у периоду 8. века, који је, по много чему, био преломан, што у својој дисертацији закључује Убипариповић.⁹³

3.3. Бескрвни дарови у животу Цркве Истока и Запада након велике шизме

Потоња употреба литургијских приноса хлеба и вина на Истоку у светлости евхаристијске жртве, у периоду 10. и 11. века, евидентна је, првенствено, на примеру великога броја различитих рукописаних редакција Литургија Византијског литургијског типа, од којих је само један део научно обрађен и изучен. Но, ипак, одређени број одговарајућих елемената везаних за тему страживања, могуће је видети и на другим местима у оквиру богослужбеног предања Православне Цркве.

Изузев претходно изложених чињеница о делимичном задржавању хришћанскога обичаја доношења приноса, једна од незаобилазних тема, која ће по Убипариповићу,

Овај суви, материјални опис византијског обреда није успео да покаже песничко богатство, интензитет, као и уску повезаност обредних празника, околности њихових догађања и тумачења. Византијска Литургија и њена теологија – унутар контекста византијске архитектуре, црквене уметности и места које заузима Литургија обавијајући обред као кошуљица – удружују се да оформе оно што је Х.Ј. Шулц назвао чудним символизмом или символичном модлом. Утицај овог символизма је заувек утиснут у легенду о делегацији коју је 987. године кијевски принц Владимир послао у Цариград „да би проучила грчку веру“. Изасланици су одведени на Литургију у Аја Софију, „да би Руси могли да виде славу грчког Бога“. По повратку су изнели шта су видели, речима које су постале символичне за студитско доба и имале јединствен утицај. „Нисмо знали да ли смо на небу или на земљи, јер на земљи немамо такву лепоту и на губитку смо јер не знамо како да је опишемо. Једино што знамо јесте да Бог борави тамо међу људима, а њихови обреди су лепши од обреда других народа јер не можемо да заборавимо ту лепоту“. „Небо или земља“, овај класични израз који се тако често понавља, постао је „топос“, а потиче од почетног поглавља ранијих литургијских коментара цариградског патријарха Светог Германа И: „Црква је рај на земљи где борави и креће се Господар Небеса“. Занимљива је историја оног што је изазвало ову реакцију: не само византијски литургијски систем већ и архитектура као и декоративни систем који је створен да би га заокружио, а такође и мистика која га објашњава. IntRes: <https://otacmilic.com/robert-f-taft-vizantijski-obred/>
⁹³ Види: Исто нав. дело, С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014., 137-143.

почев од 1054. године, узроковати веома динамичне полемике на равни односа Западне и Источне Цркве, или прецизније речено, архиепископских катедри Константинопоља и Рима, биће, свакако, питање исправности евхаристијске праксе заступљене у два највећа центра хришћанског богослужења. Осим проблематике употребе бескавсног хлеба од стране хришћанских заједница на Западу, а што бити један од повода за критику литургијског живота хришћана на Западу од стране Источних, дијалог двеју Цркава обухватиће и питање, како начина предлагања Дарова на Литургији, тако и причешћивања лаика.

У жару расправе која је вођена тим поводом, Кардинал Хумберт ће забележити два веома битна податка, која нам, нешто прецизније, говоре о тадашњој евхаристијској пракси Цркве на Истоку. Следствено, Хумберт ће, приликом исказивања реакције на писмо Лава, Архиепископа Охрида, истаћи у делу *Поглавља против Грка*, између осталог, следеће речи: „И када Господ узме хлеб, благослови, и преломи, не стоји, пак, да је исти, раније или касније, исекао. И даље, како оправдаш то да, свети хлеб живота вечног, бивши у чаши умочен, убичаваш (да дајеш) за причешће кашичицом?“; да би, нешто касније, нагласио да праксу давања причешћа лаицима, одвојено под оба вида, не држи само Римска Црква, већ и Свети Сион, то јест Црква у Јерусалиму, уз поновно негативно истицање обичаја Грка да, железним копљем крстообразно исецају жртвени принос, а што је именовано речју „*proscomidēn*“ (проскомидисање).⁹⁴

Будући да је некадашња пракса уденичарења хришћана у приносу Цркве наставила да слаби крајем 11. века, како на Истоку, тако и на Западу, а што је паралелно посматрано, било праћено и опадањем обичаја потпуног уздржавања од јела и пића на дневном нивоу, у Цариграду, у време патријарашког управљања Николе III, донете су канонске мере у циљу предупређења дотичних појава. Међу њима, нарочиту пажњу изазива упозорење 13. канона да нико не сме да једе од просфоре која бива узношена (из које је извађен Агнец), осим оних који држе пост и приступају томе у страху и са великом пажњом, као и заповест да ради њеног једења остану у светој Цркви, изузев болести. Већ у наредном, 14. канону, скреће се пажња да принета просфора у част Пресвете Богородице, бивши запечаћена (освећена), не треба да буде обедована од стране верних заједно са месом, млеком, сиром или јајима, док се за остале приносе хлеба, који бивши проскомидисани, налаже да не смеју бити давани за исхрану животињама нити за било

⁹⁴ С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014., 160.

шта друго. Поменуто правило завршава се оваквом констатацијом: „Свештеник је дужан да разликује просфоре за (помен) светих и оне (за помен) живих и упокојених, али и за народ, те да светиње (свете Дарове) припрема („*πρόστίθισι*“). Тематици свештеничког обедовања од приложених хлеба и вина, Патријарх Никола се поново враћа у одговорима изложеним поводом питања постављених од стране светогорских монаха. У складу са тим, услед назначене у вези са правилном употребом донетих приноса хлеба и пића, разрешавање проблема износи се у виду налога да делови узношене просфоре могу бити поједени искључиво у Цркви, док се у наставку вели да „преостаци других (приноса) не треба да буду обедовани са млеком, сиром и рибом, већ одвојено и на посебан начин.“⁹⁵

Почев од друге половине 12. века, уследио је нови изазов за Цркву на Истоку,⁹⁶ а који се тичао погрешног поимања Спаситељевог самоприношења у светлости Евхаристијске жртве, као Приносећег и Приношеног, али и Онога који прима и бива раздаван. То ће, вероватно, условити и да се, у оквиру литургијског простора светог олтара, већ од 13. века, почне живописати позната сцена „*Ὁ Μελισμός*“, која живописно илуструје реалност Христовог самоприношења и претварање принесеног хлеба и вина у жртвовано, једном за свагда, у Тело и Крв Христову.⁹⁷

У даљем наставку, истиче Убипариповић, да развијање служења Свете Евхаристије и освећења Дарова на Истоку, на које су поједини Латини упућивали приговоре и истичући да је само Христос онај који освећује, те да једино он може бити Свештеник, Свештена Жртва и Жртвеник. Одговор на ово нам даје Никола Кавасила и он настоји да нагласи реалност присутности жртве Сина Човечијег у Евхаристији, и каже: „Жртва се не свршава ни пре нити после освећења хлеба, него у моменту освећења“, а што ће бити поткрепљено коментаром да, онда када бива претварање Дарова, не догађа се изнова заклање које је непоновљиво.⁹⁸

Никола Кавасила је алудирао на истоветност суштинских одлика евхаристијског израза Западне и Источне Цркве, иако је посебност обредног израза, и једних и других,

⁹⁵ С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014., 162.

⁹⁶ „Треба нагласити да је време 12. века у Западној Цркви обележено, не само индетичним проблемима као на Истоку у вези са прихватањем реалности Христове Жртве у Евхаристији, већ и почетком ускраћивања причешћивања лаика из путира, а што ће потрајати све до Другог Ватиканског сабора. У складу са тим, не треба да чуди податак што ће, вероватно пред крај 12. и почетком 13. века, на Западу доћи до увођења обичаја подизања и показивања, у почетку само, само освећене Хостије – Тела, а касније и путира – Крви Христове, одмах после изговарања речи установљења. Види: С. Убипариповић, нав. дело, 166.

⁹⁷ С. Убипариповић, *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014., 167.

⁹⁸ Исто, 169-170.

самостално стварана дуги низ векова. На тај начин, оставио је иза себе непобитни траг о томе да, раскол између Константинопоља и Рима из 1054. године, није значио, истовремено, ригидно омеђивање Источне и Западне хемисфере, те превиђање неизбрисивих заједничких карактеристика словесне службе Источне и Западне литургијске породице. Поврх свега, готово индетична врста изазова и проблема ће иницирати обостране одговоре у циљу очувања завештаног начина служења Богу „у Духу и истини“. Овом приликом треба нагласити да ће се Западна Црква суочити у 16. веку са изузетно озбиљним и болним питањима раскола, изазваним од стране протестантских заједница, предвођеним Мартином Лутером, Урлихом Цвинглијем и Жаном Калвином. Један од предмета богословског и богослужбеног раздора било је и питање реалности остварења евхаристијске жртве. С тим у вези, у периоду 1545-1563. године, биће одржан Триденстски сабор (Тренто, Италија) и формулисани одговарајући ставови Западне Цркве, а који ће, само један век касније, почети да остварују утицај и на литургијски живот хришћана на Истоку.⁹⁹

⁹⁹ Исто, 171-172.

4. Хришћанство – расколи и поделе

Историјски развој хришћанске цркве, од самих почетака, истиче Николић у својој дисертацији *Екуменски односи Српске православне и Римокатоличке цркве 1962-2000. године*, карактеришу размимоилажења, спорови, расправе и расколи, у чијем су се корену налазили и налазе догматски и политички разлози. Он подразумева „удаљавање, осамљивање и подривање саборности“, и на тај начин доводи у питање њен индетитет и опстанак. По садржају се разликује од појма „индивидуализације“ која „није грех“ а која се, насупрот „раздвојености и непријатељству“, своди на „верност себи и својој ограничености“. Чини се да раскол (шизма) представља дефинитиван и коначни раскид и разлаз црквених субјеката који су до тада били нераскидиво повезани.¹⁰⁰

Велики раскол или велика шизма (грч. σχίσμα, лат. *schisma* — *раскол, одвајање, цепање, дељење, шизма*) означава највећи раскол у историји хришћанства, који је отпочео 1054.¹⁰¹ године прекидом литургијске заједнице између сестринских цркава, Римокатоличке цркве¹⁰² и Православне цркве.¹⁰³ Црква Христова у XI вијеку проживљава своје највеће искушење, које доводи до раздвајања њенога тијела на

¹⁰⁰ М. Николић, *Екуменски односи Српске православне и Римокатоличке цркве 1962-2000. године*, Београд, 2012., 30.

¹⁰¹ „Раскол - можда је тај расцеп управо започео у време патријарха Фотија и папе Николе I, а завршио се 1054. године. Види у: Р. Поповић, *Хришћанство у историји*, Београд, 2011., 187-210.

¹⁰² „Католичка Црква – (гр. καθολική – васељеност у смислу саборности, саборан). Црква има католичански карактер, у смислу васељености, будући да је послата да објављује Јеванђеље Христово до краја земље (Дела 1,8)“. У: Ј. Брија, *Речник Православне теологије*, Београд, 1999., 255.

¹⁰³ „Православна Црква – (гр. Ὁρθόδοξα, права вера и право саборно поклоњење): учење које је непосредно, непрекидно и стално повезано са Апостолском Традицијом онаквом каква је била потврђена и развијена сагласношћу Саборне Цркве.“ У: Ј. Брија, *Речник Православне теологије*, Београд, 1999., 356.

Источну (Православну) и Западну (Римокатоличку) Цркву. Разлози који су проузроковали велики црквени раскол били су углавном догматске природе, али и директно повезани с разликама у обичајима и менталитетима двије цивилизације. Византијски цар Константин IX Мономах, као и његови наследници, показао се као неспособан у решавању црквених несугласица које подједнако разарају Стари и Нови Рим — Цариград, наводи Радић.¹⁰⁴

Догматске разлоге раскола можемо пронаћи у све чешћем коришћењу *Filioque*-а¹⁰⁵ од стране Латина при исповедању вере као и у разлици у црквеним обичајима који су се у X и XI вијеку потенцирали посебно у византијској јужној Италији. У Француској покрајини Бургундији 910. године је основан монашки ред у Клинију, чији су се припадници залагали за унутрашњи црквени духовни препород; њихово проширење на цели Запад даје жестоке поборнике папизма и актере који су директно учествовали у великом црквеном расколу. Политички, територијалне претензије на јужну Италију оставиле су дубок траг у везама између Истока и Запада. У освит XI вијека јужна Италија се појављује управо као непремостиви јаз у везама. Јачање Отона I (+973) на Западу, оснивање германског царства Света римска империја германске нације, сарадња са Римом, као и покушаји проширивања на рачун византијских територија додатно отежавају већ тешку ситуацију између Старог и Новог Рима. Свакако, логично је да се и у званичном Риму појавио и страх од Василијевих освајања Балкана и подручја јужне Италије. Његове границе су стизале на неких 300 км од Рима, изнад града Барија, док су се на Балканском полуострву протезале све до подножја Алпа. Обрачун са царем Самуилом (997–1014) и реорганизација Цркве у Бугарском царству доводи до тога да се унутар црквених кругова у Риму критички гледа на црквену политику византијских императора. Када је ријеч о реорганизацији Цркве, ту се прије свега мисли на укидање Бугарске патријаршије од стране Василија, као и оснивање Прве Јустинијане или Охридске архиепископије на истим територијама. Међутим, Рим се све више залагао за придобијање већ постојећег свештенства и народа против Цариграда, позивајући се на спорни докуменат о првенству Рима (*Donatio Constantini*). Популарна пропаганда међу западним богословима XI вијека јесте то што је све до X вијека цариградски патријарх

¹⁰⁴ Р. Радић, *Велики црквени раскол и његове последице на Балканском полуострву – XI вијек у Зети. Улога српских владара у оснивању Барске архиепископије*,
IntRes: https://www.sabornost.org/casopis/files/sabornost_VII_2013_12.pdf

¹⁰⁵ Види: Ј. Поповић, *Општа црквена историја са црквеностатистичким додатком*, књига 1, Сремски Карловци, 1912., 785-789.

био под канонском јурисдикцијом Рима, што потврђује и чињеница да му је приликом устоличења слат *палијум*, као и сваком другом епископу, управо из Рима. Ова чињеница, по њиховим тврдњама, потврђује управо првенство Старога Рима.¹⁰⁶

У Цариграду се 16. јула 1054. између двије патријаршије воде преговори, који ће имати неславан крај. Римска делегација, предвођена кардиналом Умбертом (Humbert), архиепископом Петром и ђаконом Фредериком, од априла се већ налазила у Цариграду.¹⁰⁷ Сам римски папа Лав IX¹⁰⁸ (Leo Nonus, 1054) од фебруара 1053. године налазио се притворен у дворцу града Беневета од стране Нормана, који су га заробили након битке коју је лично папа предводио. Патријарх цариградски био је Михаил Кирулариос способна личност са великим црквеним, али и државним искуством. Дуги боравак кардинала и његове пратње у Цариграду протекао је под заштитом императора и у знаку жестоких богословских дискусија. У суботу горе наведеног датума, на великој вечерњој молитви у величанственом храму Свете Софије у Цариграду, представници папе Лава IX са својим вођама положили су на часну трпезу папску булу којом изопштавају патријарха Кируларија и његове истомишљенике. Пошто су одбили да узму своју булу, један од ђаконa из храма Свете Софије ју је избацио из цркве. Најистакнутији поборник Истока показује се Никита (Стифат) Ститат¹⁰⁹, који се на крају, под притиском, морао правдати за своје поступке.¹¹⁰

Патријарх и његови сарадници, како наводи Радић, су наговештавали учешће личног Кируларијевог непријатеља Аргирова у сукобу. То се примећује касније у преписци са патријархом антиохијским, јер су се кардиналови печати битно разликовали од печата папе Лава. Непријатељство према патријарху Кируларију се да приметити и из самога текста западних изасланика, који, поред догматских теза, обилује осудама на рачун патријарха. Такође, нисмо сигурни када је до Цариграда стигла вест о папиној

¹⁰⁶ Р. Радић, *Велики црквени раскол и његове последице на Балканском полуострву – XI вијек у Зети. Улога српских владара у оснивању Барске архиепископије*,
IntRes: https://www.sabornost.org/casopis/files/sabornost_VII_2013_12.pdf

¹⁰⁷ „Леон (Лав) IX” у избору изасланика не беше срећан, и пошаље на челу изасланика према Грцима веома нерасположеног и жестоког кардинала Хумберта, који је источњаке осуђивао због манихејства, донатизма, николаитства и македонијевства, као и због фалзифицирања Символа, јер је додатак *Filioque* првобитно био тобож у Символу, као и са других погрешака. Види више у: Ј. Поповић, *Општа црквена историја са црквеностатистичким додатком*, књига 1, Сремски Карловци, 1912., 794.

¹⁰⁸ Види, Исто, 793.

¹⁰⁹ Види: Ј. Поповић, *Општа црквена историја са црквеностатистичким додатком*, књига 1, Сремски Карловци, 1912., 793.

¹¹⁰ Р. Радић, *Велики црквени раскол и његове последице на Балканском полуострву – XI вијек у Зети. Улога српских владара у оснивању Барске архиепископије*,
IntRes: https://www.sabornost.org/casopis/files/sabornost_VII_2013_12.pdf

смрти у заточеништву дворца у Беневету (15. април). Реакција патријарха цариградског је одмах уследила. Уз пуну подршку императора, свештенства и народа, у недељу 24. јула сазвао је тзв. сабор *ендимуса* и изопштио западне изасланике.¹¹¹

4.1. Западна Црква – прилике пре реформације

Револуција, која је избила у западној Цркви почетком 16. века, такозвана реформација, која је на даљи развитак имала огромног утицаја, беше нешто, што није наступило без припреме. Она је имала основе у црквеним приликама Запада, какве оне беху у 15. веку. Владало је опште незадовољство са црквеним стањем, које је незадовољство добило израза у многим сектама и јересима 15. века против Цркве. Ову реформу су покушали спровести и законским путем сабори у Пизи (1409.)¹¹², Констанцу (1414 – 1418.),¹¹³ Базелу (1431-1438),¹¹⁴ али не успеше. Незадовољство није било уклоњено. Неволјно стање остаде и даље, шта више још и погоршало, што наводи Ј. Поповић у свом капиталном делу.¹¹⁵

¹¹¹ Р. Радић, *Велики црквени раскол и његове последице на Балканском полуострву – XI вијек у Зети. Улога српских владара у оснивању Барске архиепископије*,

IntRes: https://www.sabornost.org/casopis/files/sabornost_VII_2013_12.pdf

¹¹² „Сабор у Пизи“ (1409), Последњих година 15. века, пошто је раскол трајао већ скоро двадесет година, двојица папа учинили су доста невољно прве покушаје да се постигне споразум. Намера је била да се обојица папа повуку истовремено и да кардинали обе папе изаберу новог, али ово се отегло. Већи број кардинала са обе стране стрпљење и сазвао сабор у Пизи 1409. године. Сабор се састао и само још погоршао ситуацију и уместо двојице папа, сад су била тројица. IntRes: <http://istorijaet.blogspot.com/2014/07/raskol-i-sabori.html>

¹¹³ „Сабор у Констанцу“ (1414-1418), Сабор у Констанцу је, да подсетимо, један од најзначајнијих сабора у историји Римокатоличке Цркве, односно једини на коме је један црквени раскол укинут, односно превазиђен. У времену између 5. новембра 1414. и 22. априла 1418. у царском граду Констанцу, на Боденском језеру, одржан је сабор, највећи скуп у средњем веку, сазван зарад избора новог папе.,

IntRes: http://www.spc.rs/sr/jan_hus_13701415_pretecha_lutera_ekskomuniciran_izdan_spaljen_proslavljen

¹¹⁴ „Сабор у Базелу“ (1431-1438), Први сабор који је предвиђен одлукама сабора у Констанци састао се у Павији 1423. године. Следећи сабор предвиђен за седам година после овога, почео је у Базелу 1431. његов задатак био је да врати заједницу хуситске јеретике из Чешке. Основни захтев био је да се сви хришћани причешћују и хлебом и вином. Када се показало да је сабор пререман да прихвати овај захтев Еугеније IV (1431-1447) га је распусти. Сабор је одбио да прихвати ову одлуку и позвао папу да присуствује седницама. Онда је изгласан низ реформи које су првенствено биле умерене против папства. IntRes: <http://istorijaet.blogspot.com/2014/07/raskol-i-sabori.html>

¹¹⁵ Ј. Поповић, *Општа црквена историја са црквеностатистичким додатком*, књига 2, Сремски Карловци, 1912., 226-227.

Од како су Турци почели претити Цариграду, и још више од како су га (1453.) заузели, многи учени Грци дођоше на Запад и особито у Италију, те ту дадоше нови полет студији грчких класика. Схоластика је пријатељима ове студије изгледала као сувопарна, отрцана тричарија, од које се сваки клонио. Владари и витезови се испунише духом противљења правима и привилегијама јерархије, и хтедоше осим тога приграбити црквена имања. При таквом расположењу старо незадовољство са црквеним приликама морало је постати још несношљивијим. Требало је само још повода, да избије; и тај повод је дао папа Леон (Лав) X новом индулгенцијом,¹¹⁶ коју је 1517. расписао, да добије новаца за велелепни Петров храм, који је почео његов претходник (1506), а за довршетак није имао средстава. У Немачкој проповедање индулгенције заповеђено је мајначком и магдебуршком архиепископу Албрехту, а овај је то поверио доминиканцима. Нигде није та проповед дочекана без саблазни, јер све беше сито непрестаног проповедања о индулгенцијама и трговине са индулгенцијама. Али на границама Изборне Кнежевине Саске (Саксонске) ову је неподобштину вршио доминиканац Јован Тецел тако дрско, да је све побунио, и тиме у Изборној Кнежевини Саској већ 1517. године навео немачког августинца и универзитетског професора у Витенбергу др Матина Лутера, да му се одлучно одупре. Из тога се развила црквена револуција, која се назива Немачком или Лутеровом реформацијом. Скоро у исто доба 1519. године са овом је избила слична црквена револуција или реформација у Швајцарској, којој је зачетник мирски свештеник, парох и проповедник циришки Урлих Цвингли и којој је нешто касније од 1536. године правник и богослов Јован Калвин дао трајни облик. Оба покрета раширише се после веома брзо у свим земљама Запада.¹¹⁷

¹¹⁶ „Индулгенције“ - Према учењу Католичке цркве, опрост је „отпуштење пред Богом времените казне за грехе којих је кривица већ избрисан; тај опроштај верник, право расположен и уз одређене услове, добива посредством Цркве која, као послужитељица откупљења, својом влашћу дели и примењује благо заслуга Христа и светаца. Опроштај је деломичан или потпун, већ према томе да ли од времените казне за грех ослобађа деломично или потпуно.

IntRes: <https://www.gotquestions.org/Hrvatski/potpuni-oprostiti-indulgencije.html>

¹¹⁷ Ј. Поповић, *Општа црквена историја са црквеностатистичким додатком*, књига 2, Сремски Карловци, 1912., 229-230.

4.2. Раскол у Римокатоличкој Цркви– Реформација

После шизме 1054. године, Западна Црква је доживела и унутрашњи раскол. Покретом реформације у 16. веку и каснијим успостављењем протестантских цркава, изражена је јасна потреба за критиком и негирањем појединих поступака римокатоличких поглавара. Термин протестантизам, који подразумева отпор или бунт, представља заправо кованицу насталу из суштине поруке писма шесторице кнезова са Државног сабора у Шпајеру у пролеће 1529. године, којим се „протестује против свих ствари... супротних Богу, Његовој светој речи, нашој доброј савести и спасењу наших душа“. Покрет реформације, заснован на поменутим начелима, у суштини је имао верску димензију и оличавао је тежњу ка „реформи Цркве“.¹¹⁸

Протестантство је, по Николићу, за кратко време после појаве већ тријумфирало. У току од пола века поделило је целу западну Европу на два дела, на део, који је остао веран римокатоличкој Цркви, то јест на римокатолички део и на део који се одвојио од римокатоличке Цркве, то јест протестантски део. Додуше и само се протестантство поделило на лутеранско и на калвинско протестантство, а калвинство опет у Великој Британији на епископалну и на презвитеријанску или пуританску цркву, и осим тога настадоше у крилу протестанства још и многе друге протестантске споредне цркве или секте. Али та поцепаност не одузима много од значаја протестантства.¹¹⁹

Такође, наводи Николић да велики контраст између фактичких црквених прилика и између оштрих жеља за реформом, које нико не испуњаваше више од једног века, би први узрок, да се дође до уверења, да римска Црква сама неће спровести реформу и да је треба зато напустити те створити реформирану Цркву. Реформатори добише тим више присталица за своје идеје, што су испунили не само оправдане жеље, него и оне екстремне жеље, које је дух времена са собом донео и што су водили рачуна и са

¹¹⁸ М. Николић, *Екуменски односи Српске православне и Римокатоличке цркве 1962-2000. године*, Београд, 2012., 33.

¹¹⁹ Ј. Поповић, *Општа црквена историја са црквеностатистичким додатком*, књига 2, Сремски Карловци, 1912., 268.

слободоумљем ондашњег света и умели задобити опште интересовање за своју реформу. Осим тога реформатори и њихови другови беху већином морално чисти, даровити и за своју ствар одушевлени људи, којима су њихови противници ретко дорасли.¹²⁰

4.2.1. Реформација Мартина Лутера или лутеранство

Историчари и теолози употребљавају реч „реформација“ како би означили западноевропски покрет чији су протагонисти били Мартин Лутер, Урлих Цвингли и Јован Калвин, а који су потицали моралну, теолошку институционалну реформу хришћанске Цркве. На почетку, до око 1525. године, може се сматрати да се реформација догађа око Мартина Лутера и универзитета у Витенбергу, у данашњој североисточној Немачкој. Међутим, покрет је јачао, прво неовисно у швајцарском граду Цириху у раним 1520-им. Током сложених развојних токова, циришка реформација постепено је доживела бројне политичке и теолошке модификације те постала повеза првенствено са градом Женеvom, Јованом (Жан) Калвином.

Мартин Лутер, рођен 10. новембра 1483. у Ајзлебену у Изборној Кнежевини Саској, где му отац беше рудар, по жељи својих родитеља требао је бити правник, али 1505. године због унутрашњег нагона постаде Монах, и то августинац, 1508. године професор философије на Универзитету, које је 1502. године основао изборни кнез Фидрих Мудри (1485-1525) у Витенбергу, 1512. године постаје доктор и професор на истом училишту. Беше јако даровит човек, дубок религиозног осећаја, поштен, одлучан, несебичан, отвореног карактера, при том ватрен говорник, добар познавалац и ваљан зналац немачког језика. С друге стране беше својеглав, жесток, свађалица и није трпио противљења. Веома се згрануо 1517. године када је доминиканац Тецел у близини Витенберга као на вашару проповедао индулгенције и скупљао новце. Лутер је свом

¹²⁰ Ј. Поповић, *Општа црквена историја са црквеностатистичким додатком*, књига 2, Сремски Карловци, 1912., 269.

нагом проповедао против тога и наишао је на одобравање. Тиме охрабрен, против индулгенција написао је 95 теза¹²¹ и 31. октобра 1517. године прикуцао на дворски храм у Витенбергу. Ове тезе нађоше велико одобравање, посебно код хуманиста, који су се већ борили против црквених злоупотреба јерархије и монаха. Не челу хуманистичких присталица Лутерових идеја би Урлих Хутен (+ 1523. године), који су почели ову борбу против тадашњег монаштва једном сатиром за монахе под насловом (лат. *Epistolae obscurorum virorum*) *Pisma mračnjaka* (1515-1517).¹²² 1520. године објавио је три расправе које су учврстиле његов све већи углед теолошког реформатора. У позиву *Kršćanskom plemstvu njemačke nacije* Лутер је горљиво заговарао потребу црквене реформе. Како у својем науку тако и у пракси, Црква шеснаестог века одлутала је од Новог завета. Лутеров крепки и духовити немачки језик дао је популарну димензију озбиљним теолошким идејама.¹²³

Охрабрен огромним успехом овог дела, Лутер је написао спис *Babilonsko sužanjstvo Crkve*. У овоме врло утицајном спису Лутер је тврдио како је јеванђеље постало сужњем институционалне Цркве. Тврдио је да је средњовековна Црква заробила јеванђеље у сложени систем свећеника и сакрамената. Црква је постала господаром јеванђеља, а требала је бити његовом слушкињом. Ова став је развијен у спису *O slobodi kršćanina* у којем је развио импликације наука о оправдању вером за хришћански живот. Лутер је вероватно најкреативнији реформатор, међутим његов теолошки углед не почива ни на једном значајном теолошком делу. Већина Лутерових дела је одговор на неку одређену контроверзу. Само се његова два *Katekizma* (1529) могу сматрати системским представљањем основних идеја Хришћанске вере.¹²⁴

¹²¹ А. МесГраџ, *Uvod u Kršćansku teologiju*, Zagreb, 2006., 93.

¹²² Ј. Поповић, *Општа црквена историја са црквеностатистичким додатком*, књига 2, Сремски Карловци, 1912., 229-230.

¹²³ А. МесГраџ, *Uvod u Kršćansku teologiju*, Zagreb, 2006., 93.

¹²⁴ Исто, 93.

4.2.2. Реформација Јована (Жан) Калвина или калвинизам

Јован (Жан) Калвин рођен је у Нојну,¹²⁵ севроисточно од Париза. Образован је на Универзитету у Паризу, на којем је превладавала схоластика, након чега се преселио на хуманистички Универзитет у Орлеану¹²⁶ где је студирао грађанско право. Премда је испрва желео научну каријеру, догодило му се искуство обраћења средином његових двадесетих године, а које га је све више повезивало с реформацијским покретима у Паризу. На крају је био присиљен побећи у Базел.¹²⁷

За разлику од прве генерације реформатора, друга генерација била је пуно свеснија потребе за делима из системске теологије. Калвин, главни лик другог реформацијског периода увидео је потребу за делом који ће јасно изнети основне идеје протестантске теологије, оправдајући их на темељу Писма и бранећи их римокатоличке критике. 1536. године објавио је мање дело дужине шест поглавља под насловом *Institucije kršćanske religije*. Следећих двадесет и пет година Калвин је, по Мекграту, даље на њему радио додајући поглавља и уређујући грађу. До времена коначног издавања 1559. године, дело је имало осамдесет поглавља и подељено је у четири дела.¹²⁸

Након завршетка свог посла у Нојну ране 1536. године Калвин се одлучио посветити приватном студију у великом граду Стразбуру. Нажалост, било је немогуће директно доћи од Нојна до Стазбура због избијања рата између Франје I, француског и цара Карла V. Калвин је морао ићи заобилазним путем, пролазећи кроз град Женеву који скоро стекао самосталност од суседне територије Савоје. Женева је у то време била у нередима, управо збацивши локалног бискупа те је започела контровезни програм реформе који су предводили Французи Фарел и Пиере Вирет. Чивши да је Калвин у

¹²⁵ Ј. Поповић, *Општа црквена историја са црквеностатистичким додатком*, књига 2, Сремски Карловци, 1912., 247.

¹²⁶ О. Čedvik, *Istorija Reformacije*, Novi Sad, 1986., 60.

¹²⁷ А. МекГрат, *Uvod u Kršćansku teologiju*, Zagreb, 2006., 93.

¹²⁸ А. МекГрат, *Uvod u Kršćansku teologiju*, Zagreb, 2006., 93.

граду, тражили су да остане и помогне реформацији. Требао им је добар учитељ. Калвин је невољно прихватио.¹²⁹

Његови покушаји да Цркву у Женеви обезбеди чврстим темељом наука и дисциплине доживели су велики отпор. Након бројних препирки, врхунац је наступио о Васкрсу 1538. године Калвин је протеран из града те је заштиту потражио у Стразбургу. Дошавши у Стразбур две године након што је намеравао, Калвин је почео да надокнађује изгубљено време.¹³⁰

Убрзо је написао бројна велика теолошка дела. Оно што је најважније, ревидирао је и проширио своје *Insittucije* 1539. године и направио први француски превод овога дела 1541. године. Као пастор француске заједнице у граду, Калвин је прикупљао искуства о практичним проблемима с којима су се сусретали реформирани пастори. Склапајући пријатељство са стразбуршким реформатором Мартином Буцером, Калвин је био у могућности развити своје домишљање о односу између града и Цркве.¹³¹

Током Калвинова избивања из Женеве, верска и политичка ситуација се погоршала. У марту 1541. године град га је позвао натраг да поврати ред у граду и обнови пољуљано поверење. Калвин који се вратио у Женеву био је мудрији младић са више искуства, боље опремљен за задатке који га чекају, него што је био пре три године раније.

Његово га је искуство у Стразбуру научило новом реалистичком приступу у теоретским расправама о нарави и природи Цркве, а који се одразио и у даљним списима у том подручју. До своје смрти 1564. године, Калвин је Женеву учинио средиштем међународног покрета који је по њему прозван. Калвинизам је још увек један од значајнијих и најснажнијих интелектуалних покрета у људској историји.¹³²

¹²⁹ А. МесГратх, *Uvod u Kršćansku teologiju*, Zagreb, 2006., 94.

¹³⁰ Исто, 94.

¹³¹ Исто, 94.

¹³² А. МесГратх, *Uvod u Kršćansku teologiju*, Zagreb, 2006., 94.

4.2.3. Реформација Улриха Цвинглија и цвинглијанизам

Скоро у исто време са црквеном револуцијом, коју је у Немачкој Лутер исценирао, почео је мирски свештеник Урлих Цвингли другу револуционарну црквену реформу у немачкој Швајцарској (1519-1531); коју је пре смрти Лутера (1546) довршио (од 1536) француски правник и богослов Јован Калвин (+1564), који је реформацију Цвинглијеву поправио и усавршио.¹³³ Швајцарски реформатор Урлих Цвингли, француски правник и богослов,¹³⁴ био је образован на универзитетима у Бечу и Базелу пре него што је преузео црквене обавезе у источној Швајцарској. Очигледно је био врло заинтересован за програм хришћанског хуманизма. 1519. године преузео је пасторску службу у граду Цириху где се служио проповедаоницама у катедрали „Grossmüster“ како би пропагирао реформни програм. Испрва, тај се програм бавио реформом црквеног морала. Убрзо се, међутим, проширио и укључио критику постојеће црквене теологије, посебице оне сакраменталне. Како наводи Мекграт термин „zwingliteljstvo“ највише се употребљава како би означило веровање, повезано Цвинглијем, да Христос није присутан у Евхаристији, те да ово треба разумети као сећање на Христову смрт.¹³⁵

По Мекграту, Цвингли има велику важност гледе раног промицања реформације, највише у источној Швајцарској. Међутим, никада није имао утицај попут Лутера и Калвина. Мањкало му је Лутерове креативности и Калвинова системског приступа.¹³⁶ Присталице Калвинове и Цвинглијеве називају се обично заједнички „реформаторима, реформиранима, реформирцима или присталицама хелветске (швајцарске) конфесије, или евангелицима хелветске конфесије“.¹³⁷

Реформацију, коју је у немачком делу Швајцарске отпочео Цвингли, са знатним модификацијама довршио је Јован Калвин од 1536. године у француској Швајцарској,

¹³³ Ј. Поповић, *Општа црквена историја са црквеностатистичким додатком*, књига 2, Сремски Карловци, 1912., 245.

¹³⁴ Исто, 245.

¹³⁵ А. МекГрат, *Uvod u Kršćansku teologiju*, Zagreb, 2006., 94-95.

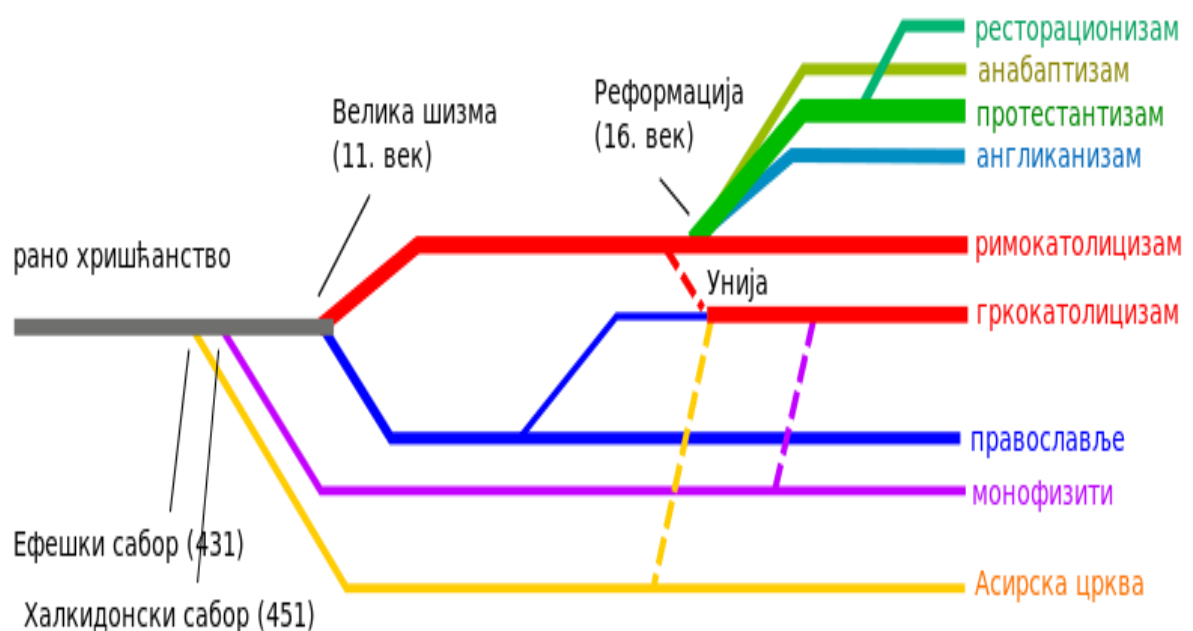
¹³⁶ А. МекГрат, *Uvod u Kršćansku teologiju*, Zagreb, 2006., 95.

¹³⁷ Ј. Поповић, *Општа црквена историја са црквеностатистичким додатком*, књига 2, Сремски Карловци, 1912., 245.

камо је Цвинглијева реформација дошла 1530. године. И калвинство је затим од 1594. потиснуло цвинглијанство и у немачкој Швајцарској; хелветска реформација на тај начин престаје бити цвинглијевском и постаје калвинском. Године 1536. издато цвинглијанско вероисповедање остаде само као Прво или Старије швајцарско вероисповедање, као Прва или Старија хелветска конфесија.¹³⁸

Шематски приказ праваца у Хришћанству пре и након Великог Раскола (Шизме):

Главни правци у хришћанству

(слика 1)¹³⁹

¹³⁸ Исто, 247.

¹³⁹ Хришћанство, IntRes: <https://sr.wikipedia.org/sr/>

5. Литургијски типови

Током историјског процеса евхаристијска молитва доживљава мноштво измена. Једна по суштини и замисли, долазећи од Једног Оснивача, Великог Архијереја Христа, и из те горнице светог и славног Сиона, анафора је кроз своју прошлост претрпела и многе допуне и многа скраћења, те подвргнута утицајима и изменама, толико је изменила свој спољашњи облик да је тешко упоредити савремену православну или коптску Литургију (не говорећи о римској миси) са оном „Вечером Господњом“ за коју су знали и коју су вршили Апостоли, непознати аутор „Дидахи“ или Свети Јустин Философ.¹⁴⁰

Литургија хришћанске васељене се распоређују по областима у породице, у такозване литургијске типове, на основу географских, али и унутрашњих елемената њиховог сродства. Сваки литургијски тип има једну или више Литургија, па чак и целокупан система богослужења, који се састоји од последовања светих тајни и других свештених обреда, богослужења дневног круга, каталога празника, итд. Значи, све ово што имамо у богослужењу наше Цркве, имају у сличној или различитој форми и друге области хришћанског света. Ради се о огромном богатству.¹⁴¹

¹⁴⁰ К. Керн, *Евхаристија*, Шибеник, 2000., 66.

¹⁴¹ Ј. Фундулис, *Литургика I, Увод у свето Богослужење*, Краљево, 2004., 151.

Литургијски типови се деле у две велике породице:

- а) Источни литургијски типови,
- б) Западни литургијски типови,¹⁴²

Источни литургијски типови се деле:

1. Египатску литургијску породицу, која обухвата:

- а) Александријски литургијски тип,*
- б) Коптски литургијски тип,*
- в) Етиопски литургијски тип,*

2. Сирско-антиохијску литургијску породицу, која обухвата:

- а) Западни сиријски тип или литургијски тип Палестине и Сирије,*
- б) Источни сиријски или халдејски литургијских тип Месопотамије,*
- в) Малабарски литургијски тип југозападне Индије,*
- г) Маронитски литургијски тип,*
- д) Јерменски литургијски тип,*
- ђ) Византијски литургијски тип.¹⁴³*

¹⁴² Ј. Фундулис, *Литургика I, Увод у свето Богослужење*, Краљево, 2004., 151.

¹⁴³ Исто, 152.

Западни литургијски типови се деле на:¹⁴⁴

- а) Римски литургијски тип,*
- б) Амбросијански или медиолански литургијски тип,*
- в) Галикански литургијски тип Галије,*
- г) Мозарабски литургијски тип Шпаније,*
- ђ) Келтски литургијски тип британских острва,*
- е) Литургијски тип северне Африке,*

Од свих ових литургијских типова, како Таушев наводи, највише су се распространили Византијски или Цариградски тип, који је преовладао у целој Православној Цркви¹⁴⁵ (богослужења дневног круга су, као што смо видели, јерусалимског порекла) и Римски литургијски тип, који је превладао у целој Римокатоличкој Цркви.

¹⁴⁴ Ј. Фундулис, *Литургика I, Увод у свето Богослужење*, Краљево, 2004., 152.

¹⁴⁵ У данашње време у Православној служе се четири врсте Литургије: 1. Литургија светог апостола Јакова, брата Господњег служи се на Истоку, као и у неким нашим парохијама на дан његовог спомена, 23. октобра; 2. Литургија Светог Василија Великог служи се десет пута годишње: на дан његовог спомена 1. јануара, уочи или на сам дан празника Рождества Христовог и Богојављења, у пет недељних дана Великог поста, у Велики Четвртак и Велику Суботу; 3. Литургија светог Јована Златоуста служи се током читаве године, осим у дане за које одређена Литургија Светог Василија Великог, затим у среду и петак Сирне седмице, у обичне дане Великог поста и на Велики Петак; 4. Литургија Пређеосвећених Дарова служи се средом и петком током Великог поста, у четвртак Великог канона у петој седмици Великог поста, у дане празника Обретења главе Светог Јована Претече 24. фебруара и Четрдесет мученика 9. марта, када падну у радне дане Великог поста, као и у прва три дана Страсне седмице – Велики понедељак, Велики уторак и Велику среду. Види у: А. Таушев, Григорије Светогорац, *Благословено Царство Оца и Сина и Светог Духа*, Београд, 2007., 174.

5.1. Историјски развој Евхаристије код Православних

Најстарији непроменљиво сачувани литургијски формулар је Литургија¹⁴⁶ у „Апостолским Установама“, које се приписују Клименту Римском. Осим те Евхаристије, која је свакако из много старијег извора ушла у Апостолске Конституције, али за које не знамо, да ли је, где је и кад је била у ствари у употреби, налазимо на Истоку још две Литургије у почетку другог периода, Литургију јерусалимске цркве, која се приписује првом јерусалимском Епископу Јакову брату Господњем те се по њему и назива, и Литургију, која беше у употреби у александријској Цркви и која се приписује оснивачу, а по каснијој традицији и првом Епископу александријске Цркве, јеванђелисту Марку, те која се назива Литургијом Светог Марка.¹⁴⁷

По Јевсевију Поповићу, Јерусалимска Литургија раширила се по свој Азији и по пределима источне цркве у Европи; Василије Велики ју је као архиепископ кесаријски (370-379) прерадио и скратио, и названа је у тој форми Литургијом Светог Василија, која је мало по мало сасвим потиснула првобитну јерусалимску Литургију. Али већ неколико деценија касније и Василијеву Литургију модифицирао је Јован Златоусти као архиепископ цариградски (398-404) и још ју је више скратио, после чега се првобитна јерусалимска служба одржала само у Јерусалиму и Палестини, а Литургија Јована Златоуста ушла у општу употребу и редовну употребу у целој Источној Цркви, док је Василијева Литургија добила то назначење, да само на извесним празницима и у извесним данима замењује Златоустову. Последње две Литургије потиснуше затим и александријску или Маркову Литургију код православних хришћана у Египту, тако даје првобитна александријска Литургија остала само још код монофизита у употреби, јер православни у Египту хтедоше да имају исту Литургију, коју имађаху и православни на

¹⁴⁶ „Када говоримо о Литургији, у савременом речнику, овде се именује чин евхаристијске службе или чин Тајне причешћа, дакле говоримо о Евхаристијској Литургији.“ У: Брија Ј., *Речник Православне теологије*, Београд, 1999., 288.

¹⁴⁷ Ј. Поповић, *Општа црквена историја са црквеностатистичким додатком*, књига 1, Сремски Карловци, 1912. 639-640.

осталом Истоку, док је Маркова Литургија, која се одржала код египатских монофизита или Копта, пошто ју је можда донекле модифицирао Кирил Александријски, добила код Копта назив „Кирилова Литургија“, које име потиче можда и отуда, што и коптски и сирски монофизити све што је код њих друкчије, него код Православних, радо доводише од Кирила Великог.¹⁴⁸

Развитак предускршњег времена у другом периоду донео је са собом то, да су на Истоку увели и једну посебну Литургију за пост без принашања евхаристијске или бескрвне жртве, и то стога, што се приношење новозаветне бескрвне жртве одувек сматрало радосним догађајем, а време васкршњег поста је време жалости. Кад се дакле васкршњи пост раширио на пуних 40 дана па чак и преко тога, и кад се за то дуго време Литургија са приношењем новозаветне жртве вршила само суботом и недељом, који дани нису били дани строгог поста, морала је често настати потреба, да се и у строго посне дане одржи заједничко свечано богослужење ради примања Причешћа, те је тако у ту сврху уведена посебна Литургија без принашања жртве, то јест Литургија Пређеосвећене Евхаристије (гр. *λειτουργία τῶν προηγιασμένων* (δῶρον) лат. *liturgia praesanctificatorum* (donorum), *λειτουργία τῶν προηγιασμένων*, *liturgia praesanctificata* - Пређеосвећена Литургија.¹⁴⁹ Недељом и суботом за време васкршњег поста приношена је, наиме, и евхаристијска жртва и за остале дане у седмици, и у тим осталим седмичним данима већ принета жртва само је постављена опет на олтар за време вечерњега. С тиме је скончано једно свечано богослужење, али тако, да одговара тужном карактеру тих дана, и при томе је давано причешће онима, који се хтедоше причестити, и то у вече, када се и у данима строгог поста смело нешто јести. Тако је потреби удовољено, а и тужни посни карактер тих дана није изгубљен, односно одбачен. Ова Литургија се приписује Гргуру (Григорију) Двојеславу или Великому, римском Епископу (590-604)¹⁵⁰.

¹⁴⁸ Ј. Поповић, *Општа црквена историја са црквеностатистичким додатком*, књига 1, Сремски Карловци, 1912., 640.

¹⁴⁹ „Литургија преосвећених дарова“ се служи 15-18 пута годишње, у току Великог поста, који сходно православној духовности сачињава период покајања, то јест нелитургијски период. Ова Литургија нема евхаристијско претварање, јер су Свети Дарови били освћени на претходној недељној Литургији, па је она у ствари вечерња служба после које је следило причешћивање, У: Брија Ј., *Речник Православне теологије*, Београд, 1999., 290.

¹⁵⁰ „Гргур (Григорије) Двојеслав“ Сабеседник папа римски, би рођен у Риму око 540. године, од оца Гордијна и матере блажене Силвије, обоје високог сенаторског рода, угледни и богати. Но порекло овог светог Григорија би чесно, не због сенаторског корена, него због богоугодних и светих личности које су се налазиле у том роду. Епископ римски Пелагије II (578-590. године) узео Григорија из манастира, рукоположи га за ђакона и посла га као свога апокрисара у Цариград. Тамо проведе око шест година живећи у једном тамошњем манастиру. Ту он научи и грчки језик и црквене обичаје. А потом се врати у Рим. Пошто папа римски Пелагије умре, сви једногласно изабраше за папу светог Григорија, игумана

Он је Грцима, за време док је био римски апокрисијар (гр. ἀποκρισιάρχης – агент) у Цариграду (578-585), не само препоручивао такву Литургију, него им и саставио, када је видео да пет дана у седмици за време васкршњег поста не држе литургије – и када је дознао зашто то чине – што код Римљана није био случај. Али поменути Литургију не налазимо међу Гргуровим списима и опште у латинској црквеној литератури, иако и римска има једну Литургију, која се зове *liturgia praesanctificationum* и коју врши на Велики Петак, ког дана Источна Црква не држи никакву Литургију. Осим тога грчка страна је касније изрично наглашавала, да источна *liturgia praesanctificationum* не потиче од римског Гргура (Григорија), премда се у самом тексту те Литургије налази име Григорија Двојеслава као аутора, премда и сама та Литургија подсећа донекле на римске форме. У почетку трећег периода поред Литургије Јована Златоуста и поред Литургије Василија Великог срећемо на Истоку у црквеној употреби и Литургију Преосвећених дарова. Грчке Литургије преведене су и на друге источне језике, или су на тим другим језицима по грчким узорима састављене нове Литургије, и тако су наскоро и Сирци, Египчани или Копти, Етиопљани или Абисинци, Арапи, Јермени...добили такође Литургије на свом језику.¹⁵¹

5.2. Историјски развој Евхаристије код Римокатолика

Западне Литургије, све на латинском језику, потичу донекле од источних Литургија, и старије од њих су биле у први мах грчки текстирани. Најстарија Западна Литургија је без сумње римска; али првобитну римску Литургију, која се приписује апостолу Петру, не познајемо; римску Литургију познајемо тек из каснијих прерада и само на латинском језику. Те прераде су вршили особито римски епископи Леон (Лав)

манастира светог Андреја. Упокојио се у Господу 604. године. IntRes: http://www.spc.rs/sr/sveti_grigorije_dvojeslov

¹⁵¹ Ј. Поповић, *Општа црквена историја са црквеностатистичким додатком*, књига 1, Сремски Карловци, 1912., 642.

Велики (око средине 5. века, 440-461)¹⁵², Геласије I (крајем 5. века, 492-496)¹⁵³ и Гргур (Григорије) Велики (крајем 6. века, 590-604)¹⁵⁴. Прерада Гргура (Григорија) Великог, названа још *liturgia romana* или *missa romana*, одржала се до данас, и јесте данашња римска Литургија, која се у следећим периодима раширила и по осталом Западу. У горњој Италији употребљавала се и медијоланска (миланска) Литургија, која је се приписује Светом Варнави, тобож оснивачу те цркве, али коју је чувени епископ те цркве Амвросије (397) прерадио и која је слична грчким Литургијама. Она је на латинском језику, и у Милану се и дан данас употребљава; римска Литургија, која је мало по мало освојила иначе цео Запад, није је могла истиснути. И галска или галиканска Црква имала је своју галску или галиканску Литургију на латинском језику. Исто тако и шпанска или шпанско – западноготска Црква своју Литургију, која је касније названа мозарапском Литургијом, јер је Шпанија у средњем веку под арапском влашћу, која је продрла у 8. веку, називала Мозарабијом, то јест арабизираним. Ове две последње Литургије су источног порекла. Мозарапска Литургија се у неким капелама у Шпанији, које имају за то нарочиту папску привилегију, до данас одржала. Исто је тако било посебне британске и посебне хибернијске или ирске Литургије.

¹⁵² „Свети Лав Велики“ (око средине 5. века, 440-461), Овај велики светитељ и пастир Цркве Божје у Риму Лав рођен је у Италији. Отац му се звао Квинтијан. Од младости се учио књизи и световној философији, и одрастао у хришћанским врлинама. Пошто изабра духовни живот, он најпре би архијакон кад папе Сикста III. А по смрти овога он би због свог превеликог целомудрија и чистоте једногласно изабран од свих на престо римске цркве. И словесне овце Христове пасаше добро као пастир добри, полагајући душу своју за њих. Јер кад онај опасни насилник Атила, кнез Хуна, назван бич Божји, освојивши многе земље, дође у Италију с намером да је попалили и опустоши, папа Лав учини ово. Видећи да се Атили не може ништа одупрети, он се усрдно помоли Богу са постом и сузама, молећи за Његову заштиту, и призивајући у помоћ свете врховне апостоле Петра и Павла. Затим изађе пред насилника у архијерејском одјејању да га моли и укроти његов гнев, готов и да умре за своје овце. И пошто је разговарао с њим благим и богонадахнутим речима, он га од вука претвори у овцу. У време Лавова епископовања појавише се, после Несторијеве јереси, бестидни богохулници: Евтихије, архимандрит цариградски, и Диоскор, патријарх александријски. Они су две природе у Господу нашем Христу, божанску и човечанску, стапали у једну. И овом својом јереси изазваше силну пометњу у Цркви Божјој. А сазваше у Ефесу свој незаконит сабор (449 г.), на коме неправедно осудише и убише светог Флавијана, патријарха цариградског, заштитника Православља. И многа зла чињаху правовернима. Тада свети Лав папа показа велику ревност, да би утишао и уклонио пометњу, изазвану од јеретика у Цркви. Он писа прво цару Теодосију, затим цару Маркијану, да устроје Васељенски сабор. И у време цара Маркијана и Пулхерије састаде се 451. године у Халкидону свети Четврти Васељенски Сабор против Евтихија и Диоскора, који уче да у Господу Христу постоји једна природа. На том светом Сабору беше шест стотина и тридесет светих Отаца.

IntRes: http://www.spc.rs/sr/sveti_lav_rimski_1

¹⁵³ „Геласије I“ (крајем 5. века, 492-496), IntRes: <https://books.google.rs/books>

¹⁵⁴ Види: фусноту 97.

И африканска Црква је имала своју Литургију, која се јако приближавала римској, што је разумљиво, кад се зна, да је африканску Цркву основао Рим. Литургија на Западу добила је у овом периоду назив *missa*, можда од последњих речи литургије катихумена: „*ite missa est* (sc, concio, то јест скуп)“, „Идите, скуп је отпуштен“, овим речима је настојатељ пре почетка Литургије верних или праве литургије отпуштао катихумене, и које су речи касније, када се заборави њихов првобитни смисао, добиле значење као да се катихуменима каже: „Идите, миса је“ као да је *missa* супстантив, који значи Литургија, и то Литургија верних, и као да катихуменима каже: „Идите, Литургија (то јест Литургија верних) је (то јест на реду)“.¹⁵⁵

5.3. Историјски развој Евхаристије код Протестаната

Света Вечера или Причешће или Сакрамент олтара или Евхаристија, јесте Света Вечера коју је установио Христос у ноћи прије своје смрти.¹⁵⁶ Иако је немогуће потпуно разумети ово отајство, ипак је сигурно да су хлеб и вино у Светој Вечери право тело и крв Христова. У Светој Вечери хришћани се присећају Исусове смрти на крсту, где је пролио крв и умро уместо целог човечанства. Сви зборни делови Лутерове „*misse*“ су били на латинском. Током времена притисак је навео Лутера да направи обреде на матерњем језику. Он је био спор у писању Литургије у потпуности на матерњем језику, зато што је био довољно музички паметан и језично осетљив да зна како је више од тога садржано него само превођење текстова. Немачки захтева тотално различиту мелодију.¹⁵⁷

У његовом делу *O babilonskom ropstvu Crkve*¹⁵⁸ из 1520. године, он отворено критикује средњовековно богослужење. Од посебног су значаја његови жестоки напади усмерени на богослужење као жртву и добро дело, приватна богослужења и тихо (нечујно) рецитирање канона. Лутер је посебно реаговао против олаког причешћивања,

¹⁵⁵ Ј. Поповић, *Општа црквена историја са црквеностатистичким додатком*, књига 1, Сремски Карловци, 1912., 642-643.

¹⁵⁶ Н. Jedin, *Velika povijest Crkve, IV sveska*, Zagreb, 2004., 210.

¹⁵⁷ Исто, 74.

¹⁵⁸ А. МекГратх, *Uvod u Kršćansku teologiju*, Zagreb, 2006., 93.

то јест узимања без исповести. Његова животна борба за одбрану реалног присуства Христовог тела и крви у Светом Причешћу је одбрана Јеванђеља. У свом укупном литургијском раду, Лутер изражава забринутост за теологијом која представља истинско слављење Бога. Он разуме, како истиче Чедвик, правоверност као тачно и исправно обожавање тројединог Бога.¹⁵⁹

Он верује да, осим ако Бог не прибави бољу Литургију, Црква се мора држати што ближе евангелистичким начелима из своје прошлости. По Лутеру обожавање може и мора имати неку сталност (непроменљивост) са прошлом Црквом, јер Јеванђеље никад није у потпуности нестало из ње. Укратко Лутер, је увек стајао ближе према Риму него према више радикалним реформаторима који су желели одбацити повесну Цркву. Он није пожуривао са својом Литургијом, јер би олако постала слоган и знак одређене групације. Сматрао је да свака регија састави свој властити ред за обожавање према локалним потребама, радије него да свака регија користи онај који је диктиран од њега. Лутер је расправљао о томе да су форме корисне ако нису у потпуности потребне, како схвата и истиче Једин у своме капиталном делу: *Velika povijest Crkve*.¹⁶⁰

¹⁵⁹ О. Čedvik, *Istorija Reformacije*, Novi Sad, 1986., 58.

¹⁶⁰ Н. Jedin, *Velika povijest Crkve*, IV sveska, Zagreb, 2004., 70.

6. Традиционалне хришћанске заједнице (Цркве) у Србији

Када говоримо о традиционалним хришћанским заједницама (Црквама) и верским заједницама у Србији да бисмо препознали које су то Цркве и верске заједнице, морамо да обратимо пажњу на услове, особености, историјске и политичке прилике и законе, које доносила држава, о испуњавању задатих норми када су у питању услови за стицање статуса традиционалне Цркве и верске заједнице у Србији.

Традиционалне хришћанске заједнице (Цркве) су оне које у Србији имају вишевековни историјски континуитет и чији је правни субјективитет стечен на основу посебних закона, и то: Српска Православна Црква, Римокатоличка Црква, Словачка Евангелистичка Црква а. в., Реформатска Хришћанска Црква и Евангелистичка Хришћанска Црква а. в.¹⁶¹

Традиционалне верске заједнице су оне које у Србији имају вишевековни историјски континуитет и чији је правни субјективитет стечен на основу посебних закона, и то Исламска верска заједница и Јеврејска заједница.¹⁶²

¹⁶¹ С. Аврамовић, *Прилози настанку државно – црквеног права у Србији*, Београд, 2007., 218.

¹⁶² Исто, 218.

6.1. Закон о Црквама и верским заједницама у Србији

Да бисмо имали бољи увид о традиционалним хришћанским заједницама (Црквама) и верским заједницама цитираћемо Закон о Црквама и верским заједницама у Србији (објављен у Службеном гласнику РС¹⁶³, број 36 од 27. априла 2006. године):

ЗАКОН О ЦРКВАМА И ВЕРСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА¹⁶³

І. ОСНОВНЕ ОДРЕДБЕ

Слобода вероисповести

Члан 1.

Свакоме се, у складу са Уставом, јемчи право на слободу савести и вероисповести.

¹⁶³ Закон је објављен у „Службеном гласнику РС“, број 36 од 27. априла 2006. године. Преднацрт закона, који је припремило Министарство вера Владе Републике Србије упућен је на јавну расправу 1. јула 2004. године. О њему је уследила широка дискусија у којој су учествовале како цркве и верске заједнице, тако и међународне организације за заштиту људских права, ОЕБС, Венецијанска комисија Савета Европе, Хелсиншка комисија Конгреса САД, невладине организације, итд, а организовано је неколико округлих столова посвећених овом Преднацрту. После обраде примедби и утврђивања Нацрта Закона у коме су, поред министра вера проф. др Милана Радуловића, учествовали епископ бачки проф. др Иринеј Буловић, проф. др Богољуб Шијаковић, проф. др Андрија Копиловић, проф. др Сима Аврамовић, Влада Републике Србије је утврдила Предлог закона, који је коначно усвојила Народна скупштина Србије 20. априла 2006. године, после дводневне бурне расправе, у којој је Предлог закона кроз амандманске интервенције претрпео одређене промене, в. ближе Закон о црквама и верским заједницама (поговор М. Радуловић), Службени гласник, Београд 2006. стр. 40. С обзиром на то да је усвајање појединих амандмана рефлектовало и извесне елементе политичког карактера, тиме се донекле нарушени конзистентност, неке формулације, правнотехничка усклађеност, као и поједина решења из Предлога закона. У: С. Аврамовић, *Прилози настанку државно – црквеног права у Србији*, Београд, 2007., 215-220.

Слобода веорисповести обухвата: слободу да се има или нема, задржи или промени веорисповест или верско уверење, односно слободу веровања, слободу исповедања вере у Бога; слободу да се појединачно или у заједници са другима, јавно или приватно, испољава веровање или верско уверење учествовањем у богослужењу и обављањем верских обреда, верском поуком и наставом, његовањем и развијањем верске традиције; слободу да се развија и унапређује верска просвета и култура.

Забрана верске дискриминације

Члан 2.

Нико не сме бити подвргнут принуди која би могла угрожити слободу веорисповести, нити сме бити присиљен да се изјасни о својој веорисповести и верским уверењима или њиховом непостојању.

Нико не може бити узнемираван, дискримисан или привилегован због својих верских уверења, припадања или неприпадања верској заједници, учествовања или неучествовања у богослужењу и верским обредима и коришћења или некоришћења зајемчених верских слобода и права.

Не постоји државна религија.

Ограничења испољавања верске слободе

Члан 3.

Слобода веорисповести или верског уверења може бити подвргнута само оним ограничењима која су прописана Уставом, законом и ратификованим међународним документима, а неопходна су у демократском друштву ради заштите јавне безбедности, јавног реда, морала и заштите слободе и права других.

Верска слобода се не сме користити тако да угрожава право на живот, право на здравље, права деце, право на лични и породични интегритет и право на имовину, нити тако да се изазива и подстиче верска, национална и расна нетрпељивост.

II. ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА

1. Аутономија

Субјекти верске слободе

Члан 4.

Субјекти верске слободе у смислу овог закона су традиционалне цркве и верске заједнице, конфесионалне заједнице и друге верске организације (у даљем тексту: цркве и верске заједнице).

Слобода удруживања и окупљања

Члан 5.

Грађани имају слободу удруживања и јавног окупљања ради испољавања верских убеђења, у складу са Уставом и законом.

Грађани имају слободу приступања црквама и верским заједницама, у складу са законом.

Аутономија цркава и верских заједница

Члан 6.

Цркве и верске заједнице су независне од државе и једнаке пред законом.

Цркве и верске заједнице су слободне у одређивењу свог верског индетитета.

Цркве и верске заједнице имају право да самостално уређују и спроводе свој поредак организацију и да самостално обављају своје унутрашње и јавне послове.

Аутономна регулатива цркава и верских заједница

Члан 7.

Држава не сме ометати примену аутономних прописа цркава и верских заједница.

За извршење правоснажних одлука и пресуда које издају надлежни органи цркава и верских заједница држава пружа одговарајућу помоћ, на њихов захтев, у складу са законом.

Права свештеника односно верских службеника

Члан 8.

Свештенике односно верске службенике бирају и постављају цркве и верске заједнице, у складу са својим аутономним прописима.

Вршење свештеничке односно верске службе регулише се аутономним прописима цркава и верских заједница.

Свештеници односно верски службеници су слободни и независни у обављању богослужбене делатности која се врши у складу са законом и аутономним правом цркве или верске заједнице.

Свештеници односно верски службеници не могу бити позвани на одговорност пред државним органом за своје поступање при обављању богослужбене делатности која се врши у складу са ставом 3. овог члана.

Свеишеник односно верски службеник има право да учествује у свим видовима јавног живота, осим ако је то забрањено унутрашњим правилима или појединачном одлуком цркве и верске заједнице која га поставља.

Држава не може ограничити грађанска и политичка права свеишеника односно верског службеника на основу његовог верског положаја или службе коју врши.

Свеишеник не може бити позван да сведочи о чињеницама и околностима које је сазнао приликом исповести.

Ако надлежни државни орган лиши слободе свеишеника односно верског службеника, дужан је да о томе одмах обавести надлежни орган цркве односно верске заједнице којој исти припада.

Држава штити службену униформу и њене делове, као и обележја чина и достојанства свеишених лица односно верских службеника, у складу са законом и аутономним правом цркве или верске заједнице.

Правна способност цркава и верских заједница

Члан 9.

Цркве и верске заједнице које су регистроване у складу са овим законом имају својство правног лица.

Организационе јединице и установе цркава и верских заједница могу стећи својство правног лица у складу са аутономним прописима цркве односно верске заједнице, а на основу одлуке надлежног органа цркве и верске заједнице.

Цркве и верске заједнице могу својим актима мењати и укидати своје организационе јединице, органе и установе које имају својство правног лица и захтевати њихово брисање из Регистра.

Цркве и верске заједнице, као и њихове организационе јединице и установе са својством правног лица, у јавној употреби користе искључиво службени назив под којим су регистроване.

**Традиционалне цркве
и верске заједнице**

Члан 10.

Традиционалне цркве су оне које у Србији имају вишевековни историјски континуитет и чији је правни субјективитет стечен на основу посебних закона, и то: Српска Православна Црква, Римокатоличка Црква, Словачка Евангелистичка Црква а. в., Реформатска Хришћанска Црква и Евангелистичка Хришћанска Црква а. в.

Традиционалне верске заједнице су оне које у Србији имају вишевековни историјски континуитет и чији је правни субјективитет стечен на основу посебних закона, и то Исламска верска заједница и Јеврејска заједница.

Српска Православна Црква

Члан 11.

Српској православној Цркви признаје се континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Начертанија о духовној власти (Одлука Народне Скупштине Књажевства Српског од 21. маја 1836. године) и закона о Српској Православној Цркви („Службене новине Краљевине Југославије“, број 269/1929).

Српска Православна Црква има изузетну историјску, државотворну, и цивилизацијску улогу у обликовању, очувању и развијању идентитета српског народа.

Римокатоличка Црква

Члан 12.

Римокатоличкој Цркви се признаје континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Закона о конкордату између Краљевине Србије и Свете Столице (Одлука Народне скупштине Краљевине Србије од 26. јула 1914. године; „Српске новине“, број 199/1914).

Словачка Евангелистичка Црква а. в., Реформатска Хришћанска Црква и Евангелистичка Хришћанска Црква а. в.

Члан 13.

Словачкој Евангелистичкој Цркви а. в., Реформатској Хришћанској Цркви и Евангелистичкој Хришћанској Цркви а. в. признаје се континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Закона о Евангелистичко – хришћанским црквама и о Реформованој хришћанској цркви Краљевине Југославије („Службене новине Краљевине Југославије“, број 95/1930).

Јеврејска заједница

Члан 14.

Јеврејској заједници признаје се континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Закона о верској заједници Јевреја у Краљевини Југославији („Службене новине Краљевине Југославије“, број 301/1929).

Исламска заједница

Члан 15.

Исламској заједници признаје се континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Закона о исламској верској заједници Краљевине Југославије („Службене новине Краљевине Југославије“, број 29/1930).

Конфесионалне заједнице

Члан 16.

Конфесионалне заједнице су све оне цркве и верске организације чији правни статус је био регуларан пријавом у складу са Законом о правном положају верских заједница („Службени лист ФНРЈ“, број 22/1953) и Законом о правном положају верских заједница („Службени гласник СРС“, број 44/1977).

7. Сличноти и разлике конфесија у Евхаристији

У овом делу рада ћемо изложити ставове сваке Конфесије и сличности и разлике њиховог међусобног односа кроз престављање ставова, учења, схватања, увида у Евхаристију и положај Цркве кроз догматске и богослужбене контексте. Такође ћемо, велику пажњу обратити на одговорност и залагању Цркава ка унапређењу међусобних односа и превазилажење, за сада непремостивих препрека.

7.1. Однос Православне и Римокатоличке Цркве

Николић у својој дисертацији наводи да Православну Цркву одликују еклисиолошка начела истоветна неподељеној Цркви првог миленијума и њеним Васељенским саборима. Утолико су њени захтеви за повратак примени таквих начела логички и оправдани. Ту се она битније разликује у односу на Протестантску, али не и Римокатоличку Цркву, са којом дели сличну (али не и суштински истоветну) тријадологију, христологију, пневматологију и поимање организационе структуре Цркве. Пресудно је знати да Православна еклисиологија доживљава Цркву као саборски ентитет и организам, са надсоцијалним карактером у друштвеном смислу, јер превасходно инсистира на успостављању вертикалног односа човек – Бог, где хоризонтално – друштвено у ширем смислу представља изведену последицу.

Православна Црква је свој јасно непомирљив и критички однос према осталим хришћанским учењима која не гаје подударност с традицијом неподељене Цркве првог миленијума кориговала у 20. веку уз иницијаторску улогу Цариградске патријаршије и утицај руске (и донекле српске) црквене емиграције.¹⁶⁴

У области теолошког, данашња Православна и Римокатоличка Црква су почеле да се размимоилазе још од почетка 5. века. Разлике су временом постале оличене у заговарању „светоотачког“ и манастирског, с једне, и „схоластичког“ и аналитичког, с друге стране. На удаљавање су додатно утицали различити облици насиља (Четврти крсташки рат 1204. године), уз пресудну улогу политичког чиниоца. Данас су ове две Цркве сагласне у погледу суштинског значаја вођења дијалога, посебно теолошког. На то их упућује историјско искуство. Од када су укинуте „анатеме“ 1965. године, оне промовишу покајање, праштање и сарадњу пре свега због кризе индетитета хришћанске Цркве и потребе за евангелизацијом света као квалитативним одговором. У свом наступу Римокатоличка Црква остаје централизована и доследна, док Православна Црква чува слободу својих чланица, која не доводи у питање њихову сагласност са суштинском. Две Цркве се, међутим, суочавају с озбиљним разликама у духовној – црквеној области, које се логично пројектују и на појавни, црквено – обичајни и структурално – организовани ниво.¹⁶⁵

Највеће препреке између ове две Цркве су догма о *папском примату и непогрешивости*, а која није била својствена неподељеној хришћанској Цркви; учење Римокатоличке Цркве о *filioque*,¹⁶⁶ затим учење око *безгрешног зачећа Девице Марије*, концепције о *чистишћу*,¹⁶⁷ али и по питању *црквеног календара*. Обе истичу и стављају у први план хришћански појам служења као централну тачку. Међутим, Римокатоличка Црква у том смислу већи значај придаје црквено - организационом, а Православна изворно - теолошком. Занимљива је још једна разлика између западног и источног искуства о којој говори професор др Зоран Крстић у својој књизи *„Црква у друштву – у прошлости и садашњости“*, у којој каже: *„На истоку, Епископ или презвитер не може да служи Литургију сам, јер она подразумева сабрање Народа*

¹⁶⁴ М. Николић, *Екуменски односи Српске православне и Римокатоличке цркве 1962-2000. године*, Београд, 2012., 569.

¹⁶⁵ Исто, 569.

¹⁶⁶ Види више у: Ј. Мајендорф, *Рим, Константинопољ, Москва: Историјске и богословске студије*, Лос Анђелес, 2018., 56-73.

¹⁶⁷ Исто.

Божјијег, што на западу није случај, где правно валидну Литургију, канонски свештеник може да служи сам самцит.“¹⁶⁸ По Николићу, За Римокатоличку Цркву је Православна Црква „сестринска црква“ која треба да прихвати организациону структуру хришћанске Цркве по римокатоличким мерилима, док се Православна црква на Родоским конвенцијама определила за дијалог коме пресудан тон и смернице дају теолошки критеријуми и слобода избора њених чланица.¹⁶⁹

7.2. Однос Православне и Лутеранске Цркве

Да бисмо боље разумели данашње стање и однос између конфесија у овом делу рада ћемо цитирати саопштење Заједничке лутеранско – православне комисије на тему *Тајна Цркве - Света Евхаристија у животу Цркве* из Братиславе (Словачка), од 2 до 9. новембра 2006. године:¹⁷⁰

I - базирајући се на ранијем раду Комисије, православни и лутерани препознају свету тајну евхаристије као „пуноћу у пуном учешћу хришћана у животу Христовом и Његовој Цркви кроз једење тела Његовог и пијење крви Његове на Светој Евхаристији“ (саопштење из Дурауа, бр.11). Они такође заједнички потврђују да Евхаристија и учешће верних у њој остаје тајна и превазилази људско разумевање. Света Евхаристија и учешће у њој остаје тајна и превазилази људско разумевање. Света Евхаристија је Света Тајна Новог завета („the Sacrament of the New Covenant”; „das Sakrament des Neuen Bundes“) установљена од самог Христа (Мт 26, 27-8). као таква она је неодвојива од живота Цркве која је Тело Христово. Кроз крштење верник је изнова рођен и запечаћен Духом Светим (за православне печат се добија миропомазањем). У Евхаристији верни примају тело и крв Господњу као исцелење и духовну храну за тело

¹⁶⁸ З. Крстић, *Црква у друштву*, Пожаревац-Крагујевац, 2014., 91.

¹⁶⁹ М. Николић, *Екуменски односи Српске православне и Римокатоличке цркве 1962-2000. године*, Београд, 2012., 569.

¹⁷⁰ Р. Кисић, *Кораћи ка заједничштву*, Пожаревац-Београд, 2016., 191-200.

и душу, и доживљавају своје чланство у Телу Христовом. На овај начин верни примају опроштење грехова и дар вечног живота. Евхаристија претпоставља исповедање једне вере Цркве и учвршћује јединство верних са Христом и њихово јединство и заједништво једних са другим на локалним и универзалном нивоу (Мк 14, 22-26; 1 Кор 10, 16-17).

II - Лутерани и православни верују да је Христос „једном заувек“ принео самога себе као жртву – ерһарах (Јев 7, 27; 9, 12; 10, 10; в. 10, 14). Иако лутерани ређе од православних говоре о Евхаристији у терминима жртве, и једни и други се могу сложити да је Евхаристија жртва у смислу: 1) да је Христос Онај Који приноси и Који се приноси, а не свештеник који служи; 2) да је Христова жртва помирења Богу принесена једном за свагда; 3) да се светотајински предочава да се њене благодати деле вернима сваки пут када се служи Евхаристија. Православни и лутерани Евхаристију сматрају као жртву благодарења и жртву хвале (Јев 13, 15.).

а) Лутерова критика терминологије „жртве“ има за сврху исправљање погрешног разумевања Евхаристије као „заслуженог“ дела, оствареног од стране људи зарад њиховог спасења.

б) Православни схватају Евхаристију као бескрвну жртву. „Бескрвна“ је јер је светотајинско изображавање јединствене жртве Христове на крсту. „Жртва“ је јер су хлеб и вино, које Црква приноси, деловањем Духа Светога уистину сједињени са Христовим човештвом. Црква приноси хлеб и вино. Који су анамнезом сједињени телом и крвљу Христовом и деловањем Духа Светога (епиклеза) промењени кроз јединство са узвишеним и обоженим Христовим човештвом.

г) Православни и лутерани се слажу да је Евхаристија дар заједничарења који смо добили од Христа. У овом заједничарењу ми смо у потпуности сједињени са Њим и са удовима Тела Његовог. „Како“ тајне остаје необјашњено, али „шта“ је јасно исповеђено у вери и благодарењу. Као што Свети Јован Дамаскин каже: „Ако истражујеш шта се дешава, нека ти довољно буде да научиш да се дешава Духом Светим, исто као што је Господ узео тело на себе, и у њему се настанио и као што је рођен од Пресвете Богородице кроз Духа“ (Тачно изложење православне вере, 4.13).

III – У Лутеранској, као и у православној традицији истиче се одговарајућа припрема за учешће у Евхаристији. Обе традиције ту укључују припремне молитве, исповест и опроштење грехова, што је за православне Света Тајна исповести. За православне у припрему спада пост. За лутеране пост није неопходан, али се често практикује. Обе традиције се слажу да евхаристија мора бити служена прописно/канонски („must be administered properly/canonicallу“) и искључиво од стране рукоположених свештенослужитеља.

IV – Лутерани и православни се дословно држе речи Христових „ово је тело моје; ово је крв моја“ (в. Мт 26,26-28). Они верују да хлеб и вино у Евхаристији постају Христово тело и крв које примају причасници. Начин на који се ово дешава обе (традиције) сматрају дубоком и истинском Тајном. Да би се приближили овој Тајни, православни и лутерани су изложили своје теолошке традиције и развили различите увиде у оно шта се овде дешава:

а) Лутерани говоре о Христовом „стварном присуству“ у Евхаристији и описују Христово тело и крв као постојоће „у, са и под“ хлебом и вином (Formula of Concord, SD7). Под они сматрају да хлеб и вино постају тело и крв Христова, кроз речи установљења и дело Светога Духа. Позивајући се на светоотачке изворе, лутерани схватају Христово присуство у даровима христолошки: „Као што су у Христу две различите, непромењене природе неразлучиво сједињене, тако у Светој Вечери Господњој две суштине, природни хлеб и истинско природно тело Христово су присутни заједно овде на земљи у чину Свете Тајне, као што је установљен“ (СД7). Лутерани ипак и даље праве разлику између личног, ипостасног јединства и „светотајинског јединства“, користећи последње за описивање Христовог присуства у Евхаристији. Лутеранска теологија може говорити о промени, трансформацији (mutatio) хлеба и вина у тело и крв Христову (Apology X, 2; XXIV). Ово се не схвата као нестајање физичког карактера хлеба и вина у Евхаристији. Лутерани наглашавају да је Реч Божија та која чини Свету Тајну (Large Catechism, 5: The Sacrament of Altar).

б) Православни исповедају стварно претварање (metabole) хлеба и вина у тело и крв Христову кроз речи установљења и дело Духа Светога у евхаристијској анафори. Ово не значи „транссубстанцију“ суштине хлеба и вина у суштину обоженог човека

Христовог, него заједницу са тим: „Хлеб Причешћа није обичан хлеб, него (хлеб) уједињен са Божанством“ (Свети Јован Дамаскин). Ова унија одговара комуникацији обожујућих својстава Христовог човештва и обожујуће благодати Његовог Божанства са Евхаристијским даровима: Хлеб и вино се више не схватају у односу на њихова природна својства, него у односу обоженог човечијег тела Христовог, у које они деловањем Духа Светога бивају примљени. Као што су у Христологији две природе ипостасно уједињене, тако су у Евхаристији Христово узвишено људско тело и „предобрасци“ (Анафора Светог Василија) хлеба и вина светотајински уједињени делом Светога Духа.

в) Невезано за то да ли користе појмове „metabole“ или „стварно присуство“, православни и лутерани се слажу да хлеб и вино не губе своју суштину (physis) када постају светотајинско Христово тело и крв. Средњовековно учење о трансубстанцији одбацују и православни и лутерани.

V – Православни и лутерани верују да су претварања („changes“) која се дешавају у Евхаристији узрокована Духом Светим. У литургијско славље Евхаристије православни изричито укључују целокупан домострој спасења која има свој врхунац у речима установљења, анамнези, епиклези и Светом Причешћу. За лутеране целокупно дело Христово се такође претпоставља и литургијски је представљено у евхаристијској служби као целини, иако не тако исцрпно. И лутерани и православни верују да Евхаристија не може бити одвојена од целокупне тајне спасења.

VI – За лутеране и православне исправна употреба евхаристијских дарова је одређена Христовим речима у Светом Писму: „Узмите и једите, ово је тело моје; узмите и пијте, ово је крв моја...“ (МТ 26, 26-28). Ко верује Христовим речима прима Његово тело и крв на своје спасење. Лутерани не препознају спасоносна својства дарова када се они користе у неевхаристијске сврхе. Овај став не искључује веру у дефинитивно претварање дарова у тело и крв Христову. Православни инсистирају на трајности и непроменљивости овог претварања.

а) Лутерански став потиче од историјске критике у вези са неевхаристијским коришћењем евхаристијских дарова, што је у касноантичкој западној традицији било уобичајено. У таквој пракси лутерани виде опасност од сујеверја, фетишизма или злоупотребе код „приватних миса“. Поред тога, лутеранска теологија посматра

дарове као средства спасења (*media salutatis*), што значи да њен примарни интерес јесу два ентитета, који преко ових средстава треба да буду сабрани – Бог и верни – а не сама средства. Стога се лутеранска теологија није посебно бавила размишљањима о томе шта се са даровима дешава изван њихове употребе у Евхаристији (*extra usum*).

б) Православни схватају претварање дарова христолошки. Будући да Христово присуство у даровима доводи Божанско у везу са земаљским, земаљски дарови бивају тиме додирнути – „обожени“, једнако као што је Христова Човечанска Природа дотакнута сједињењем са Божанским. Сходно томе, православни верују да се дарови као такви светотајински претварају када се сједине са Христовим телом и крвљу и ово претварање је неповратно, као и само оваплоћење. Ипак, они инсистирају да се освећени хлеб и освећено вино користе само у евхаристијске сврхе.

в) Лутерани се могу сложити са православним ставом без напуштања свог нагласка на исправној употреби дарова у Евхаристији. Лутеранско уважавање православног христолошког нагласка, уз осврт на сопствену лутеранску традицију страхопоштовања према Евхаристији захтевало би одговарајуће пажљиво поступање са даровима (*extra usum*), на пример у погледу освећеног хлеба и освећеног вина после евхаристијског славља.

VII – Лутерани и православни заједно потврђују есхатолошку димензију Евхаристије која прошлост и будућност доноси у садашњост. Будући да је есхатолошка мистерија оваплоћени, распети, васкрсли и вазнесени Христос, који долази у слави, онда је Евхаристија, која нас доводи Њему и Њега нама, уистину есхатолошка. Евхаристија представља есхатон вернима и свету. Она доноси спасење вернима, а суд невернима и недостојним причасницима (1 Кор 11, 27-32).

Давајући нам свето тело и крв да једемо и пијемо, Христос нам је телесно једнако близу као што је био својим првим ученицима и Његовим следбеницима кроз векове. Али света тајна такође антиципација будућег спасења и предokus свадбене вечере Јагњетове (Отк 19,9). Ово јело, вечера Царства обухвата истовремено будућу есхатологију парусије и већ отворену есхатологију Евхаристије. У томе нам Бог Отац не опрашта само грехе, већ нас такође храни телом и крвљу Његовог Сина, тако да смо

ми Духом Светим оснажени за наше земаљско ходочаиће, док коначно не будемо у пуноћи имали живот будућег света, који већ вером посједујемо на скривени начин. Речима древне молитве, „Мараната, Господе дођи!“ (1Кор 16,22) Црква се моли за будући долазак Господњи на крају времена као и за Његов долазак сада кроз Духа Светога у светом обеду. У Евхаристији Царство Божије постаје садашња стварност, јер верни долазећи на причеиће телом и крвљу Христовом, познају трајно јединство са узвишеним Господом.

VIII – Будући да Евхаристија доводи есхатолошко Царство Христово у простор и време, она је спасоносни благослов за цео насељени свет (oikumene; Јев 2,5). под тима се разумева природно окружење, као и људско друштво. Евхаристија преображава учеснике у носиоце Божијег мистичног благослова у Христу (целом) свету кроз одговарајућа дела. Њихово старање за очување природног окружења (oikis) творевине је последица евхаристијског учешћа. У (евхаристијским) елементима ми примамо дарове творевине, приносимо их опет Дародавцу, изнова их примамо назад и делимо их међусобно, и притом светотајински наглашавамо и нашу зависност од Творца и нашу одговорност према творевини. Исто важи за одговарајуће друштвено делање хришћана. Будући да међусобно уједињује верне за столом Господњи, Евхаристија јесте тајна људског помирења *par excellence*. Верни су послати у свет да служе Царству Божијем. У лутеранским Литургијама ово се изражава у отпусту: „Идите у миру и служите Господу!“. У православној Литургији постоји неколико места која се односе на „Литургију после Литургије“. Последња молитва благодарења за примање светог причеића почиње са „Исправи пут наш, утврди све нас у страху твоме, сачувај живот наш, учврсти кораке наше...“ слично, у отпусној молитви верни моле Господа да нас води путем освећења и да подари мир свету, свештенству и читавом народу. Ови увиди имају далекосежне последице и требало да буду детаљније истражени у неком будућем контексту.

IX – Лутерани и православни су сагласни да однос Евхаристије према рукоположеним свештенислужитељима/свештеницима („ministry/priesthood“) (hierosyne) потребује исцрпну дискусију у каснијој фази. Лутерани и православни се надају и моле за дан кад ће моћи заједно служити Евхаристију и заједно, као једно Тело Христово, радити за живот и спасење света.

Х – За следећи сусрет, Комисија се сложила да продуби размишљање о Светој евхаристији у животу цркве и да обради следеће теме: Припрема и слављење Евхаристије; Евхаристија и екологија (укључујући људско друштво).“

Разлог цитирања овог саопштења у целости је тај што целом садржином и у потпуности износи ставове Лутеранске Цркве са једне и Православне Цркве са друге стране. Такође, ово саопштење износи сличности, разлике и различите увиде када је у питању Света Евхаристија као Тело и Крв Христова између ових двеју конфесија. Будући да су обе стране свесне разлика које их деле и које, по свему судећи, неће бити мање у будућности. Међутим, без обзира на све, ипак и једна и друга конфесија морају ићи ка циљу, не које су саме себи поставиле, него Христос: „Да сви једно буду“ (Јн 17,21).

7.3. Однос Римокатоличке и Лутеранске Цркве

Римокатоличка Црква је с Лутеранском светском федерацијом потписала Заједничку декларацију о оправдању *Joint Declaration on Justification* у Аугзбургу 1999. године, коју је папа Јован Павле II означио као „истинску прекретницу“, истакавши притом и да су „различити консензуси још увек далеко од циља коме се тежи“... Иако, и у овом случају односе двеју цркава карактеришу „одлични лични односи“, заједнички састанак одржан је у Данској у септембру 2001. године показао је да нису начињени квалитативни помаци у еклесиолошком домену, нарочито по питању разумевању службе у Цркви, Епископата, апостолског наслеђа, па чак и „евхаристијског гостопримства“. Препреку за унапређење међусобних односа представља и унутрашње размимоилажење појединих Лутеранских цркава, како закључује Николић.¹⁷¹

Наиме, наставља Николић, односи те две цркве непобитно потврђују тезу да екуменизам данас подразумева дијалог и упознавање хришћанских Цркави, у мањој или

¹⁷¹ М. Николић, *Екуменски односи Српске православне и Римокатоличке цркве 1962-2000. године*, Београд, 2012., 256.

већој мери, њихову сарадњу у социјалној области, уз постојање различитих и непопустљивих теолошких позиција. Зато је тешко и потпуно нереално очекивати било какав значајни квалитативни помак, теолошки компромис. И због тога, заиста, кључну тачку екуменизма представља теолошки дијалог који ће за циљ имати утврђивање непобитне теолошке истине, утемељене на искреном, бескомпромисном и крајње професионалном тумачењу и утврђивању догађаја и чињеница од стране најпризнатијих хришћанских теолога.¹⁷²

¹⁷² М. Николић, *Екуменски односи Српске православне и Римокатоличке цркве 1962-2000. године*, Београд, 2012., 256.

8. Савремени поглед на Евхаристију

Говорећи језиком савремених православних богослова у Православној Цркви не постоји Света Тајна Евхаристије као „једна од седам Тајни“ међу другим Тајнама, него постоји света Евхаристија као Литургија, ко Божанствена Служба Цркве. Дакле, Света Евхаристија је тајна саме Цркве, која собом све обухвата, из које све извире и у коју све увире.¹⁷³ Света Евхаристија, као литургишућа заједница верних који у Духу Светоме образују Тело Христово. Једном речју, Црква у Литургији оваплоћава себе као целу = католичанску Цркву Божју, као једно Тело једнога Свецелога Христа.¹⁷⁴

По Флоровском, Евхаристијско тајнодејство је, пре свега, заједничка и саборна молитва. Ову молитву тајнодејствујући приноси свештенослужитељ, али их приноси у име целог народа, у име целог народа, у име Цркве, у име верника, то значи да се он не моли у име своје, већ у име целог народа за будући век.¹⁷⁵

По сведочењу Флоровског, хришћанин није православан ако не живи Литургијски. Света Литургија и богослужење нису просто само шанса, нешто што је у програму његовог живота, него живоносни калем на који се калем и који преображава целокупни његов живот, средиште, основ, почетак и крај. Само унутар „Твоје од Твојих“ у Светој Евхаристији, човек постаје истински човек, дакле, биће које је по икони Божијој.¹⁷⁶

¹⁷³ Н. Афанасјев, *Трпеза Господња*, Цетиње, 2001., 8.

¹⁷⁴ Исто, 9.

¹⁷⁵ Г. Флоровски, *Црква је живот*, Београд, 2005., 345-364.

¹⁷⁶ Зборник текстова, *О Литургији*, Београд, 1997., 198.

На основу предавања савременог социолога и теолога, ректора Богословије на Симпосиону "Проблеми савременог црквеног законодавства" одржаном на Богословском факултету на тему *Актуелни црквени устав и процес секуларизације*, истиче следеће: генерације и генерације Хришћана су формирале свој етос имајући за водича богослужбени живот Цркве, посебно Свету Евхаристију, Свето Писмо, Канонске зборнике и Житија светих. Као што можемо видети, долазак у Цркву, учествовање у Св. Евхаристији и причешћивање су нераскидиво повезани. Ако црквени живот схватамо на индивидуалистички начин, онда сваки верник, па и клирик, има пуно право да сходно свом тренутном стању и расположењу, одлучује да ли ће се или неће причестити, и све се то искључиво тиче њега самог, његове вере и његовог духовног узраста. При оваквом приступу, кроз и у Св. Евхаристији, имамо директне везе појединачних верника са Богом, али не и међусобне везе. На овај се начин губи из вида Црква као Тело Христово, као сабрање, као заједница.¹⁷⁷

Крстић наставља, верни су ти који сачињавају Цркву, Црква је та која приноси дарове да би и они и Црква били освећени *ниспошљи Духа Твога Светога на нас и на ове предложене дарове* и да се тако причешћивањем сједињујемо са Господом и једни са другима, предокушајући радост будућег Царства Божијег. То значи да онда када бива молитва Цркве (такве службе почињу возгласом *Благословено Царство...*) престаје да постоји индивидуално, ми деламо као Црква, тј. јединствено и заједнички.¹⁷⁸

Литургијско сабрање верних у Христу и Причешће Христом открива и пројављује Тајну Цркве као Тела Христовог; литургијско Свето Причешће је увек Тело свежег Господа Исуса: „Ово је тело моје“; и ми смо њиме и кроз њега увек Његови, свагда наново Његови. А и оних који се са нама тим Светим телом причешћују. По апостолском сведочењу христовоног Павла: „Чаша благослова (то јест чаша Свете Евхаристије) коју благосиљамо, није ли заједница - κοινωνία - Крви Христове? Хлеб који ломимо (у Светој Евхаристији), није ли заједница - κοινωνία – Тела Христовог? Јер је један Хлеб, једно смо тело ми многи; јер се сви од једнога Хлеба причешћујемо“ (1 Кор

¹⁷⁷ З. Крстић, , *Актуелни црквени устав и процес секуларизације*, Београд, 2003. (Излагање Ректора Богословије на Симпосиону "Проблеми савременог црквеног законодавства" одржаном на Богословском факултету у Београду 13-15. октобра 2003).

¹⁷⁸ Исто.

10, 16-17). Тако сви сачињавамо једну свесвету Богочовечанску Заједницу – Цркву, закључује ректор Крстић.¹⁷⁹

Наравно да овакав приступ подразумева литургијску катихизацију, која углавном одсуствује из нашег црквеног живота, и наравно да се она односи на верне у пуном значењу тога појма.

8.1. Компаративни поглед на Евхаристију традиционалних хришћанских Цркава у Србији

Ради прегледности и јаснијег увида кроз табеларни приказ ћемо сагледати Евхаристију код традиционалних хришћанских Цркава и то код Православних, Римокатоличких и Протестантских (евангелиста) хришћана:

Православна Евхаристија ¹⁸⁰	Римокатоличка Евхаристија ¹⁸¹	Протестантска Евхаристија (евангелистичка) ¹⁸²
Узимање времена Облачење одежди	Ulaz (introit) Pjevanje psalma za vrijeme ulaska klerika iz sakristije prema glavnom oltaru Crkve	Ulazna pjesma
Проскомидија	Pokajnički čin – javno ispovjedanje grijeha	Ulaz (introit)

¹⁷⁹ Хиландарски путокази, *Божанствена Литургија Св. Јована Златоуста*, Београд, 2011., 9-10.

¹⁸⁰ Ј. Фундулис, *Литургика I, Увод у свето Богослужење*, Краљево, 2004., 150-210.

¹⁸¹ *Kršćanska sadašnjost, Nedjeljni i blagdanski Misal za narod*, Zagreb, 2004.

¹⁸² *Kršćanska sadašnjost, Pjesmarica Božijeg naroda*, Zagreb, 1998.

Возглас	Kyrie eleison	Molitva proišćenja
Велика јектенија Антофони (први, други, трећи) између сваког антофина мала јектенија	Slava Bogu na visini (Gloria in exclesis)	Božje zapovijedi
Мали вход	Molitve dana	Pokora (ispovjed)
Свјатиј Боже...	Biblijska čitanja	Ispovijed grijeha
Апостол	Čitanje Jevanđelja	Kyre eleison
Јеванђеље Проповед	Peva se Vjerujem (Credo)	Slava Bogu na visini (Gloria)
Сугуба јектенија Јектенија и молитва за катихумене	Euharistijski kanon	Predstojnikova molitva (kolekta)
Јектенија и молитва за верне	Predslovlje euharistijsko (Zahvala Gospodinu)	Biblijska čitanja
Херувимска песма	Himan Sanctus	Glavna pjesma dana
Велики вход Прозбена јектенија Целив мира Символ вере	Euharistijska molitva (koju svećenik izgovara tiho, a sadrži epiklezu i anamnezu	Evanđelje
Канон Евхаристије	Oče naš	Propovijed
Оче наш Причастен	Pričest	Ispovijest vjere
Молитва пред свето Причешће	Pjeva se litanija pod nazivom Jaganjče Božji (Agnus Dei)	Pjesma poslije propovijedi
Молитва после Светог Причешћа	Otpust	Sveopća molitva vernika, Prikazanje
Заамвона молитва	Blagoslov	Predslovlje
Отпуста		Svet, svet, svet (Sanctus)
Раздавање нафоре		Euharistijska molitva (konsekracija)
		Oče naš

		Znak mira
		Pričest
		Verzikul ili pjesma
		Zaključna koleda
		Idite u miru Gospodnjem
		Otpust

Овим табеларним приказом служења светих Евхаристија код Православних, Римокатолика и Протестаната даје се прегледност богослужења у кратким и основним цртама. Самим тим, жеља је да се кроз овај приказ увиде сличности, а и разлике у служењима Свете Евхаристије. За дубљи, систематичнији, литургички и богословски приступ овим Литургијама, потребно је растумачити и објаснити сваки део Евхаристије, од почетка па до краја, код свих конфесија. Међутим, то преставља веома велики и опсежан посао за неко будуће истраживање.

9. Закључна разматрања

Свака религија има за претпоставку извешан однос између човека и Бога. Исто тако, сасвим је природно да човек своја духовна стања и расположења испољава у богослужењу. Управо то богослужење јесте сама Света Евхаристија. Кроз историју хришћанства се намеће једно питање, а то је: Шта Евхаристија преставља, какве темеље поставља и шта она значи Цркви и човеку?

Да би дали адекватан одговор у овом раду смо приказали главне елементе и искомске почетке приношења хлеба и вина као бескрвних дарова Богу. Кроз лепезу старозаветних прилика који несумњиво указују на хлеб и вино, који су одабрани као најпримеренији дарови, за принос бескрвне жртве. Настваљајући говорити о приносу, немогуће је, а не обратити пажњу на историјске епохе у којима су хлеб и вино предобрасци жртвеног приноса. Хронолошким путем смо представили пут хлеба и вина као старозаветне бескрвне жртве, односно бескрвних дарова, као Трпезе Господње Новог завета, затим као Свето Причешће апостолског и постапостолског доба (период гоњења), потом као предлоге приноса евхаристијског сабрања за период од Цара Константина до Великог раскола хришћанске Цркве, и касније шта преставља Света Евхаристија хришћанским конфесијама и које место заузима.

Из свега реченог можемо да извучемо закључак да је Света Евхаристија Тајна, која није посебна и одвојена Тајна од осталих Тајни Свете Цркве, већ јединствена Тајна над Тајнама. Тајна која обједињује све остале Тајне у себи градећи Цркву Христову. Света Евхаристија (принос хлеба и вина као Тела и Крви Христове) се не завршава чином њеног служења, већ цео живот Цркве је пројекција Свете Евхаристије, то јест, живот Цркве је евхаристијски живот. Дакле, Света Евхаристија је темељ и упориште Христове Цркве, која из евхаристијских сабрања црпи свој извор и постаје непресушно извориште да напаја Христову паству, то јест, људски род, односно самога човека.

Управо, ово извориште и појилиште, јесте чврста подлога, на којој Црква Христова, се кроз векове гради и стасава у право и исконско Тело Христово, које обузима цео род људски да би постао уд тога тела. Сабирање рода људског у Тело Христово, бива кроз Евхаристију, сагласно Светим Оцима Цркве, као што су Свети Максим Исповедник, Свети Атанасије Синаит, Свети Теодор Студит и други. Сабрањем народа Божијег на Свету Евхаристију, која је икона Царства Небеског, јесте учествовање у тој Небеској заједници. Ово потврђује и Свето Писмо Новог завета где у Јеванђељу стоји да каже Господ Исус Христос: „*Где је двоје или троје сабраних у Име моје онде сам и Ја међу њима*“ (Мт 18, 19-20).

Сагледавајући Традиционалне хришћанске заједнице - Цркве кроз призму Свете Евхаристије, у овом раду се јасно може видети, да је свим Црквама Евхаристија центар, темељ и угаони камен на коме све почива, одакле све почиње, у коме све пребива, у коме све постоји, широко обухватајући све сегменте Цркве и домостроја спасења. Јер света Евхаристија је Трпеза Господња, на коју су позвани сви да једу и пију, бескрвне дарове, хлеб и вино, то јест, да се причешћују Телом и Крвљу Христовом. Самим тим, Црква Христова је позвана да одржи јединство светих у Царству Небеском.

Кроз историју хришћанскога света и хришћанске Цркве, јединство Цркве је нарушено, разним спољашњим политичким утицајима, унутрашњим неразумеванима, немирима, неслагањима и осталим особинама раздора и расцепа. У редовима овог рада кроз једну историјску хронологију смо увидели како је дошло до поделе и расцепа, али исто тако смо видели да свака Традиционална Црква, било са Истока или Запада, сноси одговорност око јединства Свете Цркве као једног Тела. Те стога морају изнаћи решење за превазилажење тог раздора.

Када говоримо о Традиционалним Хришћанским Црквама у Србији, на примарном месту имамо „*Закон о црквама и верским заједницама*“ који регулише статус сваке Цркве понаособ, узимајући ваљане аргументе њиховог регистравања и историјско-правног континуитета у Републици Србији, односно у некадашњој Краљевини Југославији.

Након свега наведеног и реченог изводимо следећи закључак, а то је: да свака Традиционална хришћанска Црква, почевши од Православне, па Римокатоличке и Протестантске Цркве, има обавезу да тежи ка јединству Цркве Христове и да превазиђе све дате препреке, да води дијалоге, да гаји добросуседске односе и у потпуности уважава своју хришћанску браћу без обзира на разлике. Да ли ће се, и на који начин и када ће се то догодити, остаје да сачекамо и видимо, у некој блиској или даљној будућности, опет јединствену Цркву Христову, односно Тело Христово у свој својој пуноћи и благодати.

Коначно, потпуно смо свесни да због опширности и комплексности теме, неки делови, аспекти и тумачење саме Евхаристије код највећих Традиционалних хришћанских заједница (Цркава) су остали нетакнути, самим тим, због значаја саме теме и њене посебности, верујем да ће бити основа за неко будуће истраживање и за израду саме дисертације.

10. Литература

1. Čedvik, O., *Istorija Reformacije*, Novi Sad, 1986.
2. Jedin H., *Velika povijest Crkve, IV sveska*, Zagreb, 2004.
3. Kotje, R., Moeller, B., *Ekumenska povijest Crkve 1*, Zagreb, 2007.
4. Kršćanska sadašnjost, *Pjesmarica Božijeg naroda*, Zagreb, 1998.
5. MecGrath, A., *Uvod u Kršćansku teologiju*, Zagreb, 2006.
6. Аврамовић С., *Прилози настанку државно – црквеног права у Србији*, Београд, 2007.
7. Афанасјев, Н., *Трпеза Господња*, Цетиње, 2001.
8. Бернстин, Ц., *Изненадно откривење Исуса*, Лос Анђелес-Требиње-Острог-Врњци, 2018.
9. Брија Ј., *Речник Православне теологије*, Београд, 1999.
10. Вилкен Р., *Дух ранохришћанске мисли – Тражење лица Божијег*, Крагујевац, 2017.
11. Гајић Г., *Евхаристијско богословље Николе Кавасиле*, докторска дисертација, Београд, 2016.
12. Данијелу Ж., *Свето Писмо и Литургија*, Краљево, 2009.
13. Даничић Ђ., *Свето Писмо Старог Завета*, Београд, 1985.
14. Дурић, Г., *Бити са другим*, Београд, 2018.
15. Зборник тектова, *О Литургији*, Београд, 1997.
16. Зизјулас Ј., *Место и улога епископа у Светој евхаристији*, Саборност, Пожаревац, 2017.
17. Зизјулас, Ј., *Догматске теме*, Нови Сад, 2001.

18. Зизјулас, Ј., *Јединство цркве у Светој Евхаристији и у Епископу у прва три века*, Нови Сад, 1997.
19. Јевтић А., *Дела апостолских ученика*, Врњачка бања-Требиње 2002.,
20. Керн, К., *Евхаристија*, Шибеник, 2000.
21. Кисић, Р., *Корац ка заједништву*, Пожаревац-Београд, 2016.
22. Крстић, З., *Актуелни црквени устав и процес секуларизације*, Београд, 2003.
23. Крстић, З., *Хришћанство у врлозима савремености*, Пожаревац-Крагујевац, 2016.
24. Крстић, З., *Црква у друштву*, Пожаревац-Крагујевац, 2014.
25. Мајендорф, Ј., *Рим, Константинопољ, Москва: Историјске и богословске студије*, Лос Анђелес, 2018.
26. Николић М., *Екуменски односи Српске православне и Римокатоличке цркве 1962-2000. године*, Београд, 2012.
27. Поповић Ј., *Општа црквена историја са црквеностатистичким додатком*, књига 1, Сремски Карловци, 1912.
28. Поповић Ј., *Општа црквена историја са црквеностатистичким додатком*, књига 2, Сремски Карловци, 1912.
29. Поповић, Р., *Хришћанство у историји*, Београд, 2011.
30. Ракић, Р., *Библијски речник*, Београд, 2006.
31. Свети Архијерејски Синод, *Свето Писмо Новог Завета*, Београд, 1998.
32. Таушев, А., Григорије Свеогорац, *Благословено Царство Оца и Сина и Светога Духа*, Београд, 2007.
33. Теолошки годишњак, *Саборност*, Пожаревац 2017.
34. Убипариповић С., *Хлеб и вино као евхаристијска жртва*, докторска дисертација, Београд, 2014.
35. Успенски Н., *Анафора*, Вршац, 2002.
36. Флоровски Г., *Црква је живот*, Београд, 2005.
37. Фундулис, Ј., *Литургија I, Увод у свето Богослужење*, Краљево, 2004.
38. Фундулис, Ј., *Литургичке недоумице*, Краљево, 2007.
39. Хиландарски путокази, *Божанствена Литургија Св.Јована Златоуста*, Београд, 2011.

Секундарна Литература:

1. Adolf, A., *Uvod u katoličku Lituriju*, Zadar, 1993.
2. Alberigo, G., *Kratka povijest Drugoga Vatikanskog koncila (1959.-1965.)*, Zagreb, 2008.
3. Bagchi, D., Steinmetz, D., *Reformaton Theology*, Cambridge, 2004.
4. Boisset, J., *Protestantizam kratka povijest*, Zagreb, 1999.
5. Gibellini, R., *Teologija dvadesetoga stoljeća*, Zagreb, 1999.
6. Gibellini, R., *Teološke perspektive za XXI. stoljeće*, Zagreb, 2006.
7. Harington, W., *Uvod u Stari Zajet*, Zagreb, 1987.
8. Kasper, V., *Ne postoje dva Hrista*, Beograd, 2004.
9. Kotje, R., Moeller, B., *Ekumenska povijest Crkve 2*, Zagreb, 2008.
10. Kotje, R., Moeller, B., *Ekumenska povijest Crkve 3*, Zagreb, 2008.
11. Rević, A., *Središnje teme Staroga Zavjeta*, Zagreb, 1996.
12. Schmemmann, A., *Liturgz and life*, New York, 1974.
13. Wenzel, K., *Mala povijest Drugoga Vatikanskog koncila*, Zagreb, 2008.
14. Афанасјев, Н., *Две идеје Васељенске цркве*, Вршац, 2003.
15. Вукашиновић В., *Литургија и култура*, Београд, 2007.
16. Делимо, Ж., *Натанак и учвршћење Реформације*, Сремски Карловци – Нови Сад, 1998.
17. Едиција мистерије, *Рани хришћански списи*, Београд, 2007.
18. Зизјулас, Ј., *Истина и заједница*, Нови Сад, 1993.
19. Кавасила, Н., *Тумачење Свете Литургије*, Нови Сад, 2002.
20. Куган, М., *Оксфордска историја библијског света*, Београд, 2006.

21. Мајендорф, Ј., Шмеман, А., Афанасјев, Н., Куломзин, Н., *Примат апостола Петра*, Крагујевац, 1973.
22. Мајендорф, Ц., *Византијско богословље*, Крагујевац, 2008.
23. Петровић П., Есхатолошко-историјске димензије постојања у делима Дионисија Ареопагита и Максима Исповедника, докторска дисертација, Београд, 2013.
24. Поповић Ј., *Православна Црква и екуменизам*, Света Гора Атонска, 1995.
25. Чланак, Ђурић, Г., (Епископ), *Покајање и Евхаристија по Ј. Поповићу и Ј. Зизјуласу*
26. Шмеман, А., *Евхаристија*, Манастир Хиландар, 2002.
27. Шмеман, А., *Литургија смрти и савремена култура*, Крагујевац, 2014.

Интернет Извори:

- *Хришћанство*, IntRes: <https://sr.wikipedia.org/sr/>, преузето 12.10.2018.
- Радих Р., *Велики црквени раскол и његове последице на Балканском полуострву – XI вијек у Зети. Улога српских владара у оснивању Барске архиепископије*, IntRes: https://www.sabornost.org/casopis/files/sabornost_VII_2013_12.pdf, преузето 12.10.2018.
- Свети Григорије Двојеслов, IntRes: http://www.spc.rs/sr/sveti_grigorije_dvojeslov, преузето 20.10.2018.
- Геласије I, IntRes: <https://books.google.rs/books> преузето 20.10.2018.
- Сабор у Пизи, IntRes: <http://istorijaet.blogspot.com/2014/07/raskol-i-sabori.html>, преузето 23.10.2018.
- Сабор у Констанцу,
IntRes: http://www.spc.rs/sr/jan_hus_13701415_pretecha_lutera_ekskomuniciran_izdan_spaljen_proslvaljen, преузето 23.10.2018.
- Сабор у Базелу, IntRes: <http://istorijaet.blogspot.com/2014/07/raskol-i-sabori.html>, преузето 23.10.2018.
- Индулгенције, IntRes: <https://www.gotquestions.org/Hrvatski/potpuni-oprosti-indulgencije.html>, преузето 23.10.2018.
- Сабор у Толеду, IntRes: <http://www.istorijskabiblioteka.com/art:vizigotska-hispanija> преузето 23.10.2018.
- Свети Јован Дамаскин, IntRes: http://www.spc.rs/sr/sveti_jovan_damaskin_0, преузето 23.10.2018.
- Византијски литургијски тип, IntRes: <https://otacmilic.com/robert-f-taft-vizantijski-obred/>, преузето 23.10.2018.

- Свети Лав Римски, IntRes: http://www.spc.rs/sr/sveti_lav_rimski_1, презето 23.10.2018.